

Explaining Strategies for Improving the Teaching-Learning Process in Rural Schools of Ilam Province

Mojgan Khoshmaram*¹, Nematollah Shiri², Hossein Mehdizadeh³

1. Researcher of Social and Economic Research Department, Ilam Agricultural and Natural Resources Research and Education Center, AREEO, Ilam, Iran.

۲. Department of Entrepreneurship and Rural Development, Faculty of Literature and Humanities, Ilam University, Ilam, Iran.

3. Department of Entrepreneurship and Rural Development, Faculty of Literature and Humanities, Ilam University, Ilam, Iran.

Citation (APA): Khoshmaram, M., & Shiri, N., Mehdizadeh, H. (2026). Explaining strategies for improving the teaching-learning process in rural schools of Ilam province. *The Journal of Research and Innovation in Primary Education*, 10(18), 1-16. <https://doi.org/10.48310/REEK.2026.19283.1604>

<https://doi.org/10.48310/REEK.2026.19283.1604>

ARTICLE INFO

Keywords:

Teaching-Learning Process, Rural Schools, Elementary Education, Delphi Technique, Educational Improvement

Received: 2025-05-05

Edited: 2026/01/25

Accepted: 2026/11/25

Available: 2026/02/04

ABSTRACT

Background and Purpose: The present study aimed to identify strategies for improving the teaching-learning process in rural schools of Ilam province using the Delphi technique.

Methodology: The Delphi panel members in this research consisted of 20 elementary school teachers from rural areas of Ilam province, who were selected using the snowball sampling method. The study was conducted in three consecutive stages, with an interval of approximately 10 days between each stage, taking about one month in total. In the first stage, the research instrument was an open-ended questionnaire, asking participants to provide their suggestions and strategies for improving the teaching-learning process. Data from this stage were analyzed using conventional qualitative content analysis, which led to the extraction of 40 initial strategies. In the second and third stages, the strategies extracted from the previous stage were presented to the participants in the form of a structured questionnaire. They were asked to evaluate the effectiveness of each strategy. The consensus criterion for accepting a strategy was the agreement of at least two-thirds (66%) of the participants based on the Likert scale options ("very high" and "high"). Finally, quantitative data were analyzed using descriptive statistics and SPSSwin27 software.

Results: The results of the study led to the identification and consensus on 27 strategies within several main categories: professional development and empowerment of teachers; teacher motivation, recognition, and incentives; provision and equipping of educational infrastructure; managerial and policy support; parental and local community involvement; and student activation and participation.

Conclusion: The findings of this study indicate that improving the teaching-learning process in rural areas requires a multidimensional and systematic approach. Accordingly, it is suggested that policymakers lay the necessary groundwork by developing operational programs, providing essential infrastructure, and revising methods for recruiting and employing competent teachers with unique personal characteristics. School principals are advised to create a supportive, participatory, and non-defensive environment to facilitate the experimentation and implementation of new methods by teachers. Teachers are also recommended to emphasize their continuous professional development and use active methods that increase student interaction and engagement.

* **Corresponding author:** Mojgan Khoshmaram, Researcher of Social and Economic Research Department, Ilam Agricultural and Natural Resources Research and Education Center, AREEO, Ilam, Iran, m.khoshmaram@areeo.ac.ir

Extended Abstract

Background and Purpose: The ultimate objective of any education system is to achieve effective and profound learning. This goal is contingent upon the efficient management of the teaching-learning process by teachers—a dynamic and complex process resulting from the tripartite interaction between the teacher, the learner, and numerous contextual and systemic factors. Within this context, rural schools often face a unique constellation of challenges, such as chronic limitations in access to digital and physical resources, inadequate educational facilities, multi-grade classrooms, and profound geographical isolation. These factors collectively complicate the pedagogical management of this core process and can exacerbate educational disparities. Consequently, expanding teachers' understanding of contextually-grounded strategies for improving this process and achieving a scientific consensus on these strategies is a critical step towards optimal management and the advancement of educational equity. In rural areas of Iran, including Ilam Province, this process is influenced by a distinct set of intertwined socio-economic, cultural, and geographical constraints that are not adequately addressed by standardized, top-down policies formulated in urban centers. Therefore, generating context-specific, practical, and implementable strategies from the ground up—directly from the educators who navigate these challenges daily—is not merely beneficial but crucial for any meaningful improvement. This study was designed to address this identified gap. Its primary aim was to systematically identify and build a robust consensus on practical, implementation-ready strategies for improving the teaching-learning process in rural elementary schools in Ilam Province, Iran. The objective was to move beyond generic theoretical prescriptions and instead create a validated, actionable framework of solutions deeply rooted in the lived experiences and practical wisdom of rural teachers, who are the ultimate agents of change in their classrooms.

Methodology: This study was conducted within an interpretive, qualitative paradigm and is applied in terms of its purpose. The research employed the Delphi technique, a structured, iterative communication method specifically designed to distill a reliable consensus of opinion from a panel of experts through a series of anonymous rounds accompanied by controlled feedback. The Delphi panel consisted of 20 rural elementary school teachers from diverse districts of Ilam Province, selected purposefully using snowball and criterion-based sampling techniques. This non-probability sampling approach was deemed most appropriate for this qualitative inquiry to identify and recruit information-rich participants who possess deep, experiential, and tacit knowledge of the phenomenon under study—the realities of teaching and learning in a rural setting. The study was executed over three consecutive rounds, with an interval of approximately 10 days between each round to allow for thoughtful reflection and response, making the entire process last about one month. Round One: The research instrument was a semi-structured questionnaire featuring open-ended, exploratory questions. Participants were asked to freely and comprehensively provide their suggestions, strategies, and insights for improving all facets of the teaching-learning process without any constraints. This round aimed to generate a broad, authentic, and uninfluenced list of ideas. The qualitative data from this stage were analyzed using conventional qualitative content analysis, involving line-by-line coding, generation of categories, and thematic abstraction, which led to the initial extraction of 40 distinct strategic items. Round Two: The 40 strategies extracted and thematically organized from the first round were compiled into a structured, quantitative questionnaire utilizing a five-point Likert scale (ranging from 'Very Effective' to 'Very Ineffective'). Panel members were asked to rate the perceived effectiveness, feasibility, and priority of each strategy. Round Three: In this final consensus-building round, a revised questionnaire was distributed. It presented the refined list of strategies along with aggregated statistical feedback from the previous round (specifically, the group's mean and median ratings, standard deviation as a measure of dispersion, and anonymized summaries of qualitative comments). Participants were asked to review this group feedback critically and make their final assessment, allowing them to either conform to the emerging group opinion or reaffirm and justify their outlier stance. The predefined criterion for consensus and final acceptance of a strategy was set at agreement by at least two-thirds (66%) of the participants, based on the combined ratings of "Effective" and "Very Effective" on the Likert scale. The quantitative data from rounds two and three were analyzed using descriptive statistics (mean, median,

standard deviation) with SPSS software (version 27). The qualitative comments from all rounds were continuously integrated through thematic analysis to provide essential context, nuance, and depth to the quantitative ratings, ensuring a mixed-methods depth to the findings.

Findings: The rigorous three-round Delphi process culminated in the systematic identification and strong consensus on 27 concrete implementation strategies for enhancing the teaching-learning process in rural elementary schools. These strategies were synthesized into five core thematic categories that represent the interconnected pillars of improvement: Teacher Professional Development & Empowerment, Teacher Motivation, Appreciation & Incentives, Provision & Equipping of Educational Infrastructure, Managerial & Policy Support, Parental & Community Engagement and Student Activation & Participation Among the 27 strategies, four achieved complete and unanimous consensus (100% agreement) among all participating teachers, underscoring their paramount and non-negotiable importance from the perspective of the primary stakeholders. These top-tier strategies were: “Designing and implementing mandatory, ongoing, and needs-based in-service training workshops specifically tailored to rural contexts”; “Establishing a transparent and meaningful system of financial and non-financial incentives and rewards for teachers serving in rural areas”; “Providing consistent and responsive systemic support from district education offices to solve logistical and administrative problems promptly”; and “Fostering a collaborative and participatory leadership model within the school that involves teachers in decision-making processes.” The findings highlight that strategies related to systemic support and teacher morale were rated as highly as, and sometimes higher than, those directly related to classroom methodology.

Discussion and Conclusion: The findings of this study present more than a theoretical list; they offer a validated, practical, and hierarchically-prioritized framework that can directly inform policy and action for three key stakeholder groups: educational policymakers at the provincial and national levels, school administrators and principals, and teachers themselves. The study robustly demonstrates that enhancing the teaching-learning process in rural areas requires an integrated, multi-dimensional, and systemic approach. Sustainable improvement cannot be achieved by focusing on a single factor (e.g., teacher training alone) but necessitates simultaneous and coordinated attention to professional development, motivational structures, supportive leadership practices, and the provision of adequate physical and digital resources.

Suggestions: According to the results of this study, it is concretely recommended that: Policymakers should utilize this consensus-driven framework to develop contextualized operational plans, advocate for and secure necessary funding for rural school infrastructure and technology, and revise human resource policies for recruiting, retaining, and supporting capable teachers with strong personal attributes and resilience suited to rural contexts. School Administrators should focus on creating a supportive, collaborative, trust-based, and non-defensive school climate that encourages pedagogical experimentation, peer learning, and the practical application of the identified innovative teaching methods. Teachers are encouraged to engage in continuous, reflective professional development and to proactively integrate active, student-centered learning strategies that increase engagement and interaction, even while creatively navigating existing constraints. Ultimately, the coordinated implementation of these consensus-driven strategies can lead to tangible enhancements in educational quality, more meaningful and equitable learning experiences for rural students, and a significant stride toward mitigating the urban-rural educational divide in underserved regions like Ilam Province.

Role of Each Author: The authors contributed equally to the writing of the paper.

Conflict of Interest: The authors declare that there is no conflict of interest.

Acknowledgments: The authors would like to organizational education of Ilam province, as well as all the elementary school teachers and administrators who contributed to the implementation of this study.

مقاله پژوهشی

شناسایی راهکارهای بهبود فرایند یاددهی-یادگیری در مدارس روستایی

استان ایلام

مژگان خوش‌مرام*^۱، نعمت‌اله شیری^۲، حسین مهدی‌زاده^۳

۱. پژوهشگر بخش تحقیقات اقتصادی و اجتماعی، مرکز تحقیقات و آموزش کشاورزی و منابع طبیعی استان ایلام، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی، ایلام، ایران.

۲. گروه کارآفرینی و توسعه روستایی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه ایلام، ایلام، ایران.

۳. گروه کارآفرینی و توسعه روستایی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه ایلام، ایلام، ایران.

چکیده

مشخصات مقاله

زمینه و هدف: مطالعه حاضر با هدف شناسایی راهکارهای بهبود فرایند یاددهی-یادگیری در مدارس روستایی استان ایلام با استفاده از تکنیک دلفی انجام شد.

روش: اعضای پانل دلفی در این پژوهش ۲۰ نفر از معلمان مدارس ابتدایی روستایی استان ایلام بودند که با استفاده از روش نمونه‌گیری گلوله‌برفی انتخاب شدند. مطالعه در سه مرحله متوالی و به فاصله زمانی حدود ۱۰ روز برای هر مرحله انجام شد که کل فرایند حدود یک ماه به طول انجامید. در مرحله اول، ابزار پژوهش یک پرسش‌نامه با سؤالات باز بود که از شرکت‌کنندگان خواسته شد تا پیشنهادات و راهکارهای خود را برای بهبود فرایند یاددهی-یادگیری ارائه دهند. داده‌های این مرحله با استفاده از تکنیک تحلیل محتوای کیفی متعارف مورد بررسی قرار گرفت که منجر به استخراج ۴۰ راهکار اولیه شد. در مرحله دوم و سوم، راهکارهای استخراج‌شده از مرحله قبلی در قالب یک پرسش‌نامه ساختاریافته در اختیار شرکت‌کنندگان قرار گرفت. از آنان خواسته شد میزان تأثیرگذاری هر راهکار را ارزیابی کنند. معیار اجماع برای پذیرش هر راهکار، موافقت حداقل دو سوم (۶۶ درصد) از شرکت‌کنندگان بر اساس مقیاس لیکرت (گزینه‌های «خیلی زیاد» و «زیاد») در نظر گرفته شد. در نهایت، داده‌های کمی با استفاده از آمار توصیفی و نرم‌افزار SPSSwin27 تحلیل شدند.

یافته‌ها: نتایج مطالعه منجر به شناسایی و اجماع در مورد ۲۷ راهکار در قالب چند محور اصلی توسعه حرفه‌ای و توانمندسازی معلمان، انگیزش، تقدیر و مشوق‌های معلمان، تأمین و تجهیز زیرساخت‌های آموزشی، پشتیبانی مدیریتی و سیاست‌گذاری، مشارکت اولیا و جامعه محلی و فعال‌سازی و مشارکت دانش‌آموزان گردید.

نتیجه‌گیری: یافته‌های این مطالعه نشان می‌دهد که بهبود فرایند یاددهی-یادگیری در مناطق روستایی نیازمند یک رویکرد چندبعدی و سیستماتیک است. بر این اساس، به سیاست‌گذاران پیشنهاد می‌شود با تدوین برنامه‌های عملیاتی، تأمین زیرساخت‌های ضروری و بازنگری در شیوه‌های جذب و به‌کارگیری معلمان توانمند و دارای ویژگی‌های شخصیتی منحصربه‌فرد، بسترسازی لازم را انجام دهند. به مدیران مدارس پیشنهاد می‌شود با ایجاد فضایی حمایتی، مشارکتی و غیردفاعی، زمینه را برای آزمایش و به‌کارگیری روش‌های نوین توسط معلمان فراهم آورند. به معلمان نیز پیشنهاد می‌شود بر توسعه حرفه‌ای مستمر خود تأکید داشته و از روش‌های فعالی که تعامل و درگیری دانش‌آموزان را افزایش می‌دهد، استفاده کنند.

واژه‌های کلیدی: فرایند یاددهی-

یادگیری، مدارس روستایی، آموزش ابتدایی، تکنیک دلفی، بهبود آموزشی

نویسنده مسئول

m.khoshmaram@areeo.ac.ir

دریافت‌شده: ۱۴۰۴/۰۲/۱۵

ویرایش شده: ۱۴۰۴/۱۱/۰۵

پذیرش شده: ۱۴۰۴/۱۱/۰۵

منتشر شده: ۱۴۰۴/۱۱/۱۵

استناد به این مقاله: خوش‌مرام، مژگان؛ شیری، نعمت‌اله؛ و مهدی‌زاده، حسین. (۱۴۰۴). شناسایی راهکارهای بهبود فرایند یاددهی-یادگیری در مدارس روستایی

استان ایلام. نظریه و عمل در تربیت معلمان، ۱۰(۱۸)، ۱-۱۶.

مقدمه

آموزش و پرورش رکن اصلی در توسعه پایدار هر کشور است و مدرسه را می‌توان به‌عنوان خط مقدم جبههٔ تعلیم و تربیت در نظر گرفت که از جایگاه و ارزشی خاص در فرایند نظام آموزش و پرورش هر کشور برخوردار است. مدرسه مکانی است که یادگیری در آن با همهٔ ابعاد به منظور پرورش انسان متعادل و تربیت شهروند مؤثر و مفید صورت می‌گیرد و لازم است در سیاست‌گذاری‌ها و تصمیم‌گیری‌های سطوح فوقانی وزارت آموزش و پرورش به این موضوع عنایت خاص گردد (سلطانی و همکاران، ۱۴۰۳). امروزه آموزش و پرورش به دنبال آموزش مسائلی است که فرد در آینده با آن روبه‌رو می‌شود؛ از این رو، به عنوان یک ارزش پایدار در هر جامعه نقش آفرینی می‌کند و عاملی کلیدی برای رشد اقتصادی و پیشرفت فردی به شمار می‌رود (جمالی‌نسب، ۱۴۰۰). این در حالی است که در عرصهٔ عمل نظام آموزشی ایران، به دلیل تأکید بر آموزش نظری و حفظیات، با چالش‌هایی از جمله عدم تناسب بین نیازهای بازار کار و محتوای آموزشی و نیاز به به‌روزرسانی روش‌های تدریس مواجه شده است (شمشیربند و سلیمی، ۱۴۰۳). یادگیری هدفی است که سیستم آموزشی یک کشور با فراهم کردن امکانات آموزشی متعدد در تلاش است تا به آن برسد. بی‌شک قضاوت در مورد اینکه چه مقدار یادگیری محقق شده دشوار است اما با نگاهی به فارغ‌التحصیلان مدارس و همچنین با بررسی توانایی‌ها و مهارت‌های آنان می‌توان به کیفیت و بازدهی پایین مدارس پی برد (فرخی و لهراسی، ۱۴۰۱). در این راستا، مهم‌ترین وظیفهٔ معلمان مدیریت فرایند آموزش است؛ فرایندی که حاصل تعامل سه‌جانبهٔ یاددهنده، یادگیرنده و سایر عوامل تشکیل‌دهندهٔ نظام آموزشی می‌باشد (اسدی و همکاران، ۱۴۰۱). از منظر علمی، می‌توان این فرایند را تغییری با ماهیتی پایدار در نظر گرفت که معلم با به‌کارگیری تکنیک‌هایی، مانند توسعهٔ مهارت‌های خاص، تعدیل نگرش‌ها یا انتقال درک قوانین علمی حاکم بر یک محیط آموزشی، در دانش‌آموزان ایجاد می‌کند (Munna & Kalam, 2021). بنابراین می‌توان گفت اگرچه جریان پرورش کودکان از خانواده‌ها آغاز می‌شود، ولی سازمانی اختصاصی یعنی مدرسه مسئولیت ایفای این وظیفه را به‌طور رسمی به عهده دارد؛ این بدان معناست که رشد و پرورش دانش‌آموز در ابعاد جسمانی، شناختی، عاطفی و اجتماعی وظیفهٔ اصلی مدرسه است (سلطانی و همکاران، ۱۴۰۳). دیویی رابطهٔ میان یاددهی و یادگیری را به‌صورت لازم و ملزومی تبیین کرده است (Dewey, 1997). به دیگر سخن، تا زمانی که یادگیری محقق نشده باشد، نمی‌توان گفت یاددهی یا تدریس اتفاق افتاده است (Kormos & Wisdom, 2021).

یکی از مشکلاتی که در جریان تدریس وجود دارد، عدم استفاده از روش‌های تدریس کارآمد و توانمند توسط معلمان می‌باشد (زمانی ثانی، ۱۴۰۲). یافته‌ها و آمار موجود نشان می‌دهند که آسیب‌هایی در جریان یاددهی-یادگیری وجود دارد که گذر از سیستم سنتی به سیستم یادگیری‌محور را با چالش‌های ساختاری مواجه نموده است (Børte et al, 2020). در نظام آموزش ما، حل مسئله و تفکر سهم بزرگی ندارد، در صورتی که پژوهش‌ها به‌وضوح نشان داده‌اند که روش‌های تدریس فعال و خلاق نقش تعیین‌کننده‌ای در پرورش تفکر انتقادی و توانایی حل مسئلهٔ دانش‌آموزان ایفا می‌کنند (خرام و همکاران، ۱۴۰۲). هدف اصلی در جریان یاددهی-یادگیری، فکر کردن و اندیشیدن است (Moustafa & Al-Rashaida, 2024؛ دریابیان و همکاران، ۱۳۹۴) و برای دستیابی به این هدف، گسترش فهم و شناخت معلمان از راهکارهای بهبود یاددهی یادگیری در مدارس به منظور مدیریت بهتر جریان یاددهی-یادگیری ضرورت دارد (اسدی و همکاران، ۱۴۰۱). مطابق دیدگاه بسیاری از پژوهشگران (شکوری و همکاران، ۱۴۰۱؛ Kormos & Wisdom, 2021؛ Cenberci, 2018؛ Goss et al, 2017؛ Chee et al, 2016) توجه به مدارس و معلمان روستایی در مقایسه با سایر محیط‌های آموزشی از اولویت راهبردی برخوردار است، چرا که نواحی روستایی در زمینهٔ آموزش، که یکی از زیرساخت‌های توسعهٔ انسانی است، دارای عقب‌ماندگی زیادی نسبت به مناطق شهری هستند (غلام‌پور و آیتی، ۱۳۹۸). افزون بر این، مطالعات نشان می‌دهند که دانش‌آموزان روستایی دارای شرایط فرهنگی خاصی هستند که حاصل شرایط اقتصادی و اجتماعی آنان است و همین امر باعث ایجاد نظام زندگی یا فکری و حتی زبان خاصی برای آن‌ها شده است (درانی و صابری، ۱۳۹۰؛ آفتابی، ۱۴۰۱). در این راستا، هارگریوز و همکاران (۲۰۰۹) و صفرزاده و همکاران (۱۳۹۶) معتقدند مهم‌ترین دلایل توجیه‌پذیری تحقیقات در حوزهٔ مدارس روستایی کمبود زیرساخت‌ها و امکانات آموزشی در مقایسه با مدارس شهری است. مدارس روستایی عموماً با کمبود نیروی انسانی متخصص، ضعف دسترسی به منابع یادگیری و نارسایی در تجهیزات آموزشی مواجه هستند. در حالی که در اصول سیاست‌گذاری آموزشی هر کشور حق برخورداری از فرصت‌های آموزشی عادلانه و دسترسی یکسان به امکانات آموزشی صرف نظر از موقعیت جغرافیایی، وضعیت اقتصادی و زبان برای همهٔ کودکان

۱Dewey

۲Hargreaves et al.

به رسمیت شناخته شده است، اما در عمل شکاف قابل توجهی بین مناطق روستایی و شهری مشاهده می‌شود. بر این اساس، پژوهش حاضر با هدف شناسایی راهکارهای بهبود فرایند یاددهی-یادگیری در مدارس روستایی استان ایلام در پی ایفای نقش در راستای تحقق عدالت آموزشی و کاهش نابرابری‌های موجود بین مناطق روستایی و شهری است.

پیشینه پژوهش

بررسی‌های اولیه نویسنندگان (در پایگاه‌های نورمگز، مگیران و اس‌آی‌دی) نشان داد که اگرچه مطالعات مختلفی در خصوص بهبود فرایند یاددهی-یادگیری انجام شده، اما مطالعات معدودی به بررسی این موضوع در بافت خاص مدارس روستایی پرداخته‌اند. این غفلت نسبی اهمیت و ضرورت انجام مطالعه حاضر را پررنگ می‌سازد. در ادامه به ارائه نتایج برخی مطالعاتی که در این حوزه انجام شده است خواهیم پرداخت. به‌عنوان مثال، دولتی و سیار (۱۴۰۳) در مطالعه‌ای راهکارهای بهینه‌سازی محتوا در بهبود فرایند یاددهی-یادگیری مدارس هوشمند را مورد بررسی قرار دادند. یافته‌های این مطالعه حاکی از آن بود که راهکارهای «بهره‌گیری از محتوای آموزشی چندرسانه‌ای در ارائه درس» دارای بیشترین اهمیت و رتبه اول، «استمرار فرایند یادگیری و یاددهی دانش‌آموزان در منزل با استفاده از سیستم مدیریت محتوا» رتبه دوم، «همراه بودن محتوا با بازی‌های آموزشی الکترونیکی برای بالا بردن اشتیاق دانش‌آموزان» رتبه سوم، «استفاده از نرم‌افزارهای عمومی و ساده در تولید محتوا مانند PowerPoint» رتبه چهارم در بهبود فرایند یاددهی-یادگیری مدارس هوشمند را به خود اختصاص داده‌اند.

سلطانی و همکاران (۱۴۰۳) با بررسی راهکارهای کیفیت‌بخشی به فرایند یاددهی و یادگیری به این نتیجه دست یافتند که در سه دهه اخیر، با توجه به مشکلات ناشی از افزایش هزینه‌ها و کاهش کیفیت به‌وجودآمده در نظام آموزش و پرورش، سه نیاز اساسی در میان نیازهای دیگر مهم‌تر و غالب به نظر می‌رسند که عبارتند از: توجه بیشتر به کیفیت آموزش و پرورش؛ صرف منابع مالی بیشتر برای تولید مواد آموزشی مناسب و تربیت معلمان صالح و توانا؛ بهبود و اصلاح مدیریت و امور اداری و البته، پشتیبانی معنوی و علمی از نظام آموزش و پرورش. در این راستا، شمشیربند و سلیمی (۱۴۰۳) نیز در پژوهشی راهبردهای یاددهی و یادگیری در نظام آموزشی ایران و تانزانیا را مورد واکاوی قرار دادند و به این نتیجه دست یافتند که هر دو کشور با چالش‌های خاص خود مواجه هستند، اما می‌توانند با بهره‌گیری از تجربیات یکدیگر و استفاده از روش‌های نوین یاددهی و یادگیری، کیفیت آموزش را بهبود بخشند، به‌ویژه توجه به نیازهای اجتماعی و اقتصادی و توسعه مهارت‌های تفکر انتقادی می‌تواند به ایجاد نظام‌های آموزشی کارآمدتر کمک کند.

حسن‌زاده و افکنده (۱۴۰۰) در مطالعه‌ای به بررسی آموزش و چالش‌های تدریس چندپایه در مدارس روستایی و دورافتاده ایران پرداختند. یافته‌های مطالعه آنان نشان داد که در مدارس چندپایه که دانش‌آموزان با سطوح مختلف تحصیلی با یکدیگر در ارتباط هستند این امکان را به دانش‌آموزان می‌دهد تا از یکدیگر یاد بگیرند و با انواع مهارت‌ها آشنا شوند. دانش‌آموزان با این نوع آموزش ممکن است با همدیگر بهتر آشنا شوند و ارتباطات اجتماعی برقرار کنند. معلمان می‌توانند از منابع محلی در تدریس استفاده کنند و آموزش را با واقعیت‌ها و نیازهای محلی تطبیق دهند. این در حالی است که وجود دانش‌آموزان با سطوح تحصیلی مختلف می‌تواند چالش‌برانگیز نیز باشد و نیاز به برنامه‌ریزی دقیق تدریس داشته باشد. بسیاری از مدارس روستایی و دورافتاده با نقص زیرساخت‌ها مواجه هستند که می‌تواند بر توانایی ارائه یک آموزش کیفی تأثیرگذار باشد. نتایج این مطالعه نشان داد برای بهبود شرایط آموزش در مدارس روستایی و دورافتاده بایستی به نیازها و ویژگی‌های خاص این محیط‌ها، افزایش سرمایه اجتماعی و فرهنگی و تدابیر اقتصادی و سیاسی توجه شود. همچنین، توسعه زیرساخت‌ها و ارتقای کیفیت تدریس از طریق آموزش معلمان نیز اهمیت دارد. جمالی‌نسب (۱۴۰۰) در پژوهشی راهکارهای عملی کیفیت‌بخشی فرایند یاددهی-یادگیری جهت افزایش کارایی معلمان دوره ابتدایی را مورد بررسی قرار داد. نتایج مطالعه حاضر نشان داد که کیفیت آموزشی و پرورشی که دانش‌آموزان دریافت می‌کنند همواره و به‌شدت بستگی به کیفیت آموزشی دارد که معلمان فراهم می‌آورند. بر این اساس وی معتقد است که معلم بایستی از لحاظ ویژگی‌های شخصیتی، رابطه با دانش‌آموزان، مدیریت صحیح فرایند یاددهی-یادگیری، توانایی در ایجاد فرصت یادگیری برای دانش‌آموزان، تعامل با دانش‌آموزان، غنی‌سازی محیط یادگیری و... دارای توانایی‌های قابل توجهی باشد تا فرایند یاددهی-یادگیری با کیفیت بالایی در مدارس انجام شود. دولتی و همکاران (۱۳۹۵) در مطالعه‌ای با عنوان «ویژگی‌های بایسته معلمان در بهبود فرایند یاددهی-یادگیری مدارس هوشمند» به این نتیجه دست یافتند که راهکارهای «ارتباط مستمر و پایدار الکترونیکی با دانش‌آموزان برای رفع اشکال و هدایت و استمرار فرایند یاددهی-یادگیری به‌صورت مجازی» در رتبه اول، «تقویت مهارت‌های ICDL و اینترنت از طریق شرکت در کلاس‌های ضمن خدمت،

استفاده از خودآموزها و تمرین‌های شخصی» در رتبه دوم، «جستجو و شناسایی محتوای چندرسانه‌ای و الکترونیکی مناسب بر روی شبکه اینترنت و منطبق با طرح و برنامه درسی و بهره‌گیری از آن‌ها در فرایند یاددهی-یادگیری» در رتبه سوم، «توانایی طراحی انواع آزمون‌های پیشرفت تحصیلی آنلاین و درج آن‌ها در سایت یا ارسال به ایمیل دانش‌آموزان جهت پیشرفت تحصیلی آنان» در رتبه چهارم و «حضور فعال بر روی پورتال مدرسه و سیستم مدیریت یادگیری برای مدیریت فرایند یادگیری دانش‌آموزان به صورت غیرحضور بر روی وب» در رتبه پنجم در بهبود فرایند یاددهی-یادگیری مدارس هوشمند توسط معلمان قرار دارند.

نتشپال و همکاران (۲۰۲۵) در مطالعه‌ای به شناسایی راهکارهای پشتیبانی مدارس از معلمان در راستای موفقیت دانش‌آموزان مدارس روستایی پرداختند. نتایج مطالعه آنان حاکی از آن بود که مدارس روستایی با چالش‌هایی نظیر مشارکت محدود ذی‌نفعان، کمبود منابع، سیاست‌های نامتناسب و ضعف صلاحیت‌های حرفه‌ای معلمان مواجه هستند. همچنین یافته‌های آنان حاکی از آن بود که با رفع این چالش‌ها می‌توان پایه‌های پشتیبانی را تقویت کرد، ساختارها و خدمات حمایتی را یکپارچه نمود و به اجرای مؤثر برنامه‌های درسی و ارتقای موفقیت آموزشی دست یافت. تقویت سیستم‌های پشتیبانی موجود، ایجاد فضاهای آموزشی پویا که مشوق مشارکت فعال تمامی ذی‌نفعان باشد، ارتقای توانمندی‌های کارکنان و بومی‌سازی سیاست‌های آموزشی مطابق با شرایط مناطق روستایی، دسترسی به آموزش کیفی و بهبود نتایج تحصیلی را در پی خواهد داشت. هاردمن و سندی (۲۰۲۴) در پژوهشی با عنوان «بهبود مدارس در مناطق روستایی: مروری بر پژوهش‌ها و تجربه‌های بین‌المللی» به این نتیجه دست یافتند که نظام‌های آموزشی در تمامی کشورها با چالش‌های متعددی روبه‌رو هستند. سیاست‌گذاران و متخصصان تعلیم و تربیت از طریق تغییراتی با هدف افزایش دسترسی، کیفیت، کارایی و ارتباط و همچنین عادلانه‌تر کردن این نظام‌ها در تلاش برای حل مشکلات بوده‌اند. پیچیدگی نظام‌های آموزشی و تعدد عوامل تأثیرگذار بر دستاوردهای یادگیری دانش‌آموزانی، که از این نظام‌ها عبور می‌کنند، یک مسئله محوری است که نیاز به رویکردی سیستمی برای اصلاحات آموزشی را برجسته می‌کند. برای ایجاد تغییر باید اصلاحات در سطح کل نظام آموزش و پرورش، و نه یک بخش، آغاز شود. علاوه بر این، پژوهش‌ها نشان می‌دهند که اگرچه کسب مهارت‌های پایه در سواد و حساب برای همه دانش‌آموزان حیاتی است، اما آنان نیاز دارند تا به‌عنوان شهروندان جهانی مسئول آموزش ببینند. آموزش آنان باید شامل موضوعاتی مانند پایداری محیط زیست، توسعه مهارت‌های قابل انتقال مانند تفکر انتقادی، ارتباطات، همکاری، حل مسئله، حل تعارض، رهبری و مسئولیت مدنی باشد. بنابراین ضروری است که معلمان به مهارت‌های پداگوژیک مجهز شوند تا امکان تدریس مسائل بحث‌برانگیز را از طریق استفاده از یک پداگوژی گفت‌وگومحور، که گفت‌وگوی معلم-دانش‌آموز و گفت‌وگو و بحث میان هم‌تایان را ترویج می‌کند، فراهم آورند.

الوگبنگا و الوگبنگا (۲۰۲۲) در مطالعه‌ای با هدف بهبود شرایط معلمان و کیفیت تدریس در مدارس روستایی کشورهای آفریقایی راهکارهایی را شناسایی نمودند که به شرح زیر می‌باشد: بهبود شرایط خدمت معلمان از طریق ایجاد فرصت‌های پیشرفت شغلی و حرفه‌ای؛ بهبود دانش موضوعی معلمان از طریق آموزش کافی؛ پیوند دادن آموزش معلمان به مدارس روستایی؛ ارائه بسته‌های تشویقی مالی و غیرمالی؛ تشویق به مشارکت جامعه در مدارس روستایی؛ تطبیق برنامه درسی با واقعیت‌های زندگی روستایی، مانند کشاورزی، ماهی‌گیری، دامداری و غیره؛ اجرای برنامه‌های ویژه فناوری اطلاعات و ارتباطات (ICT) برای معلمان روستایی؛ ارائه دوره‌های آموزش از راه دور مقرون‌به‌صرفه از طریق دانشگاه‌ها برای به‌روز نگه داشتن معلمان روستایی؛ ایجاد سیستم نظارت و ارزیابی از معلمان در مدارس روستایی؛ ایجاد تأمین مالی کافی از طریق تصویب قوانین لازم برای توسعه معلمان و تدریس در مناطق روستایی؛ ایجاد یک بانک اطلاعاتی در مورد وضعیت آموزش معلمان روستایی با تمام شاخص‌های مرتبط و در نهایت، تشویق به ایجاد مشارکت با ذی‌نفعان مرتبط در آموزش برای مناطق روستایی، مانند مؤسسات آموزش معلمان، وزارتخانه‌های آموزش و پرورش و دارایی، سازمان‌های غیردولتی، سازمان‌های اهداکننده کمک‌های بین‌المللی و غیره.

در نهایت با بررسی ادبیات پژوهش و جستجو در پایگاه‌های مختلف داده در حوزه بهبود یاددهی و یادگیری در مدارس روستایی مشخص شد که مطالعات پیشین عمدتاً در بافت مدارس شهری انجام شده‌اند و مطالعاتی که در مدارس روستایی نیز انجام شده اغلب با تمرکز بر موضوعاتی نظیر ویژگی‌های معلمان، زیرساخت‌های مدارس و روابط آنان با مدیران و... انجام شده است. در واقع، بررسی

۱) Netshipale et al.

۲) Hardman & Sandi

۳) Olugbenga & Olaniyan

پیشینه نشان می‌دهد مطالعه نظام‌مندی که به‌طور خاص به بررسی راهکارهای بهبود فرایند یاددهی-یادگیری در در بافت خاص و چالش‌برانگیز مدارس روستایی با در نظر گرفتن مناطق محروم نظیر مناطق روستایی استان ایلام پرداخته باشد وجود ندارد؛ لذا این مطالعه با تمرکز انحصاری بر محیط مدارس روستایی استان ایلام که از نظر امکانات، زمینه اجتماعی و چالش‌های دانش‌آموزان با مدارس شهری متفاوت است؛ از یک سو و همچنین با بررسی راهکارهای بهبود یاددهی-یادگیری که کمتر در مطالعات پیشین و در بافت موردنظر انجام شده است و از دیگر سو به دنبال ارائه راهکارهای بومی‌سازی شده‌ای است که با امکانات و محدودیت‌های مناطق روستایی استان ایلام سازگار باشد.

روش

جهت‌گیری فکری حاکم بر پژوهش حاضر کیفی بود که به روش دلفی انجام شد. پژوهشگران و صاحب‌نظران مختلف دسته‌بندی‌های متفاوتی از روش دلفی انجام داده‌اند که در یکی از مهم‌ترین دسته‌بندی‌ها به دلفی سنتی، دلفی سیاسی، دلفی تصمیم‌گیری و دلفی تاریخی اشاره شده است. با توجه به اینکه پژوهش حاضر به دنبال شناسایی راهکارهایی برای بهبود فرایند یاددهی-یادگیری در مدارس روستایی مقطع ابتدایی استان ایلام، به منظور کمک به مدیران، برنامه‌ریزان و سیاست‌گزاران نظام آموزش و پرورش و معلمان روستایی مقطع ابتدایی به منظور اثربخشی و بهبود فرایند یاددهی-یادگیری در بین دانش‌آموزان روستایی مقطع ابتدایی بود، لذا در این مطالعه از روش «دلفی تصمیم‌گیری» بهره گرفته شده است. در دلفی به مشارکت کنندگان، اعضای پانل دلفی می‌گویند. با بررسی و پرس‌وجوی فراوان (نمونه‌گیری گلوله‌برفی) تعدادی از معلمان روستایی مقطع ابتدایی شناسایی شدند و از آن‌ها درخواست شد که در صورت تمایل در این مطالعه مشارکت کنند. با پیگیری‌های مستمر سرانجام ۲۰ معلم به‌عنوان اعضای پانل دلفی (مشارکت‌کنندگان) در این مطالعه شناسایی شدند که مشخصات آن‌ها در جدول ۱ ارائه شده است.

جدول ۱. مشخصات مصاحبه‌شوندگان

ردیف	سن (سال)	جنسیت	سطح تحصیلات	رشته تحصیلی	سابقه کاری (سال)
۱	۲۴	زن	کارشناسی	آموزش ابتدایی	۱
۲	۳۷	مرد	دکتری	آموزش کشاورزی	۱۱
۳	۲۳	زن	کارشناسی	آموزش ابتدایی	۱
۴	۳۰	مرد	کارشناسی ارشد	فلسفه تعلیم و تربیت	۱۰
۵	۳۹	زن	کارشناسی	علوم اجتماعی	۱
۶	۴۸	زن	کارشناسی ارشد	روان‌شناسی	۱۹
۷	۳۸	مرد	کارشناسی	عربی	۱۶
۸	۴۰	مرد	کاردانی	مدیریت دولتی	۳
۹	۶۰	زن	کارشناسی	آموزش ابتدایی	۳۰
۱۰	۳۷	زن	کارشناسی ارشد	حقوق و ادبیات عرب	۱۵
۱۱	۲۵	زن	کارشناسی	آموزش ابتدایی	۱
۱۲	۴۳	زن	کارشناسی	آموزش ابتدایی	۲۰
۱۳	۴۰	زن	کارشناسی	زیست‌شناسی	۵
۱۴	۴۴	زن	کاردانی	ادبیات فارسی	۲۴
۱۵	۴۳	زن	کارشناسی	مترجمی زبان انگلیسی	۸
۱۶	۴۶	مرد	کارشناسی	آموزش ابتدایی	۲۲
۱۷	۳۴	زن	کارشناسی	مدیریت جهانگردی	۳
۱۸	۴۹	زن	کارشناسی	ادبیات فارسی	۲۳
۱۹	۳۴	زن	کارشناسی	آموزش ابتدایی	۱
۲۰	۳۹	مرد	کارشناسی ارشد	مشاوره	۲

همان‌گونه که از مشخصات معلمان در جدول مذکور نیز پیداست، تلاش شد که در انتخاب معلمان تنوع لازم در جنسیت، سطح تحصیلات، رشته‌های تحصیلی و همچنین سوابق کاری در نظر گرفته شود تا نتایج بتواند گویای دیدگاه‌های کلیه

معلمان روستایی باشد؛ چرا که محققان احتمال می‌دادند که بین دیدگاه‌ها و نظرات این افراد به لحاظ ویژگی‌های فردی و حرفه‌ای تفاوت‌هایی وجود داشته باشد. پژوهشگران و صاحب‌نظران مختلف مراحل و فرایندهای متفاوتی برای انجام مطالعه دلفی معرفی نموده‌اند، ولی اکثر آن‌ها معتقدند که مطالعه دلفی بایستی تا جایی ادامه یابد که نسبت به موضوع موردنظر اجماع حاصل شود. در مطالعه دلفی، اجماع گروهی زمانی حاصل می‌شود که حداقل دو سوم (۶۶ درصد) مشارکت‌کنندگان نسبت به موضوع موردنظر بر اساس طیف لیکرت پنج‌درجه‌ای (۱- کاملاً موافقم، ۲- موافقم، ۳- بی‌نظم، ۴- مخالفم و ۵- کاملاً مخالفم) توافق (نظر کاملاً موافقم و موافقم) داشته باشند (Warner et al, 2016). در این پژوهش، پس از سه مرحله نسبت به راهکارهای بهبود فرایند یاددهی-یادگیری در مدارس روستایی مقطع ابتدایی استان ایلام اجماع حاصل شد. هر مرحله حدود ۱۰ روز و کل مطالعه حدود یک ماه طول کشید. ابزار اصلی پژوهش در مرحله اول مطالعه دلفی پرسش‌نامه با پرسش‌های باز پاسخ و در مرحله دوم و سوم پرسش‌نامه با پرسش‌های بسته و باز پاسخ بود. در تمام دوره‌ها، پرسش‌نامه پژوهش به صورت حضوری و یا از طریق پست الکترونیکی برای اعضای پانل ارسال و از آن‌ها درخواست شد که در جهت مطالعه و تکمیل سؤالات پرسش‌نامه اقدام نمایند.

دور اول مطالعه شامل یک سؤال باز پاسخ بود: «برای بهبود فرایند یاددهی-یادگیری در مدارس روستایی مقطع ابتدایی استان ایلام چکار باید کرد؟». در ادامه این سؤال، یک فضای چندخطی برای پاسخ مشارکت‌کنندگان در خصوص سؤال پژوهش فراهم شد. این فضا مشارکت‌کنندگان را به ارائه پاسخ‌ها و جزئیات عمیق‌تر و دقیق‌تر تشویق می‌کند. در این مرحله مصاحبه‌هایی با ۲۰ نفر از معلمان مدارس روستایی استان ایلام، که مشخصات آن‌ها در جدول ۱ آمده است، انجام شد. داده‌های گردآوری شده در این مرحله با استفاده از تکنیک تحلیل محتوا و مقایسه مستمر داده‌ها تجزیه و تحلیل شدند. روش مقایسه مستمر با ارزیابی مستمر داده‌ها و اطلاعات جمع‌آوری شده منجر به ظهور مجموعه‌ای از کدها و طبقات مشخص در زمینه موضوع می‌شود (Warner et al, 2016; Lincoln and Guba, 1985). در طی تحلیل داده‌ها در دور اول، گاهی اوقات چندین پاسخ که از لحاظ معنایی همپوشانی داشتند در قالب یک راهکار ترکیب و در صورت نیاز برخی پاسخ‌ها به چندین راهکار جدا از هم تقسیم می‌شدند. علاوه بر این، راهکارهای شناسایی شده به صورت مستمر با داده‌های اولیه به منظور حصول اطمینان از درستی تحلیل داده‌ها مقایسه می‌شدند. در نهایت ۲۵ راهکار در این مرحله شناسایی شد، که در قالب پرسش‌نامه ای ساختارمند در اختیار اعضای پانل دلفی در دور دوم قرار گرفت. برای این منظور در دور دوم، راهکارهای شناسایی شده در مرحله قبل در قالب پرسش‌نامه‌ای بسته پاسخ در اختیار اعضای گروه دلفی قرار داده شد. سپس از آن‌ها درخواست شد که در قالب طیف پنج‌درجه‌ای لیکرت (۱- کاملاً موافقم، ۲- موافقم، ۳- بی‌نظم، ۴- مخالفم و ۵- کاملاً مخالفم) میزان موافقت یا مخالفت خود را با هر یک از راهکارهای شناسایی شده در دور اول را بیان نمایند. علاوه بر این، در دور دوم از اعضای پانل درخواست شد که راهکارهای شناسایی شده در دور اول را به صورت دقیق‌تر مورد بازبینی قرار دهند و در صورت امکان راهکارهای دیگری را به لیست موردنظر اضافه کنند. در دور دوم، پس از پیگیری و درخواست‌های مکرر، ۲۰ نفر از اعضای پانل دلفی در مطالعه شرکت نمودند. تجزیه و تحلیل داده‌ها در دور دوم با بهره‌گیری از آمار توصیفی و نرم‌افزار SPSS نسخه ۲۷ انجام شد. در نتیجه این تحلیل‌ها، راهکارهایی که نسبت به آن اجماع (کسب نکردن درصد توافق ۶۶ درصد و بالاتر) حاصل نشد از مطالعه حذف شدند. علاوه بر این، برای تجزیه و تحلیل نظرات و پیشنهادهای اضافه‌شده در دور دوم از همان فرایند تحلیل داده‌ها در دور اول استفاده شد. راهکارهایی که در دور دوم نسبت به آن‌ها توافق حاصل شد وارد دور سوم مطالعه دلفی شدند. در دور سوم، راهکارهای بهبود فرایند یاددهی-یادگیری در مدارس روستایی مقطع ابتدایی استان ایلام که در دور دوم نسبت به آن‌ها اجماع حاصل شده بود به همراه راهکارهایی که به راهکارهای قبلی اضافه شده بود، در قالب پرسش‌نامه‌ای بسته پاسخ در اختیار اعضای پانل دلفی قرار گرفتند. همانند دور دوم، در این دور نیز از مشارکت‌کنندگان درخواست شد که در قالب طیف پنج‌درجه‌ای لیکرت (۱- کاملاً موافقم، ۲- موافقم، ۳- بی‌نظم، ۴- مخالفم و ۵- کاملاً مخالفم) میزان موافقت یا مخالفت خود را با هر یک از راهکارهای شناسایی شده در دور دوم بیان نمایند. علاوه بر این، در دور سوم نیز از اعضای پانل درخواست شد که در صورت امکان راهکارهای دیگری را نیز به لیست موردنظر اضافه کنند. در دور سوم، پس از پیگیری و درخواست‌های مکرر، ۲۰ نفر از اعضای پانل دلفی در مطالعه شرکت نمودند. تجزیه و تحلیل داده‌ها در دور سوم با بهره‌گیری از آمارهای توصیفی و نرم‌افزار SPSS نسخه ۲۷ انجام شد.

بررسی قابلیت اطمینان (روایی و پایایی) در مطالعات دلفی آسان نیست. با این وجود، اگر اعضای پانل دلفی (مشارکت‌کنندگان) در مطالعه نماینده خوبی از افراد متخصص در حوزه مطالعاتی موردنظر باشند، قابلیت اطمینان نتایج حاصل از مطالعه دلفی تضمین می‌شود. در مطالعه حاضر سعی شد با تدوین معیارهای مناسب و همچنین با کمک مدیران و مسئولان اداره آموزش و پرورش در جهت شناسایی اعضای پانل دلفی اقدام شود که نظرات و پیشنهادهای آنان قابلیت کاربرد و اجرا را داشته باشند. علاوه بر این، یکی دیگر از معیارهای تعیین قابلیت اطمینان در روش دلفی تعداد مشارکت‌کنندگان است؛ به گونه‌ای که، برای اطمینان از نتایج دلفی، اعضای پانل بایستی تا حد امکان نماینده کاملی از جامعه مورد مطالعه باشند (Warner et al, 2016). بر این اساس، در پژوهش حاضر سعی شد که تا حد امکان معلمانی از جنسیت، سابقه کاری، سطوح و رشته‌های تحصیلی متنوعی در فرایند جمع‌آوری داده‌ها مشارکت داده شوند. افزون بر این، از ضریب توافق کندال و شاخص روایی محتوایی (CVI) به منظور بررسی پایایی و روایی راهکارهای استخراج‌شده استفاده شد. چنانچه ضریب توافق کندال معنادار باشد و شاخص روایی محتوایی بالای ۰/۷۹ باشد، روایی و پایایی راهکارهای شناسایی شده تأیید می‌شود. در این راستا، نتایج نشان داد که ضریب توافق کندال در این مطالعه برابر ۰/۹۱ و در سطح خطای یک درصد معنادار بود. میانگین شاخص روایی محتوایی نیز برابر با ۰/۸۹ بود؛ لذا بر مبنای نتایج مذکور می‌توان گفت راهکارهای شناسایی شده در این مطالعه از اعتبار و پایایی مطلوبی برخوردار هستند.

یافته‌ها

به منظور شناسایی راهکارهایی برای بهبود فرایند یاددهی-یادگیری در مدارس روستایی مقطع ابتدایی استان ایلام از تکنیک دلفی در قالب سه راند (دور) بهره گرفته شد. برای این منظور، در دور اول مطالعه دلفی مصاحبه‌هایی با ۲۰ نفر از معلمان مدارس روستایی استان ایلام، که مشخصات آن‌ها در جدول ۱ آمده است، انجام شد. در ادامه با استفاده از تکنیک تحلیل محتوا و مقایسه مستمر داده‌ها، ۲۵ راهکار شناسایی شد که در قالب پرسش‌نامه‌ای ساختارمند در اختیار اعضای پانل دلفی در دور دوم قرار گرفت. در دور دوم، نسبت به حذف راهکارهایی که نسبت به آن اجماع حاصل نشد (کسب نکردن درصد توافق ۶۶ درصد و بالاتر) از مطالعه حذف شدند. در این راستا، نتایج حاصل از تجزیه و تحلیل داده‌ها در دور دوم دلفی نشان داد که مشارکت‌کنندگان نسبت به ۲۳ راهکار بهبود فرایند یاددهی-یادگیری در مدارس روستایی مقطع ابتدایی استان ایلام اجماع نظر داشتند و تعداد دو راهکار به دلیل عدم توافق حذف شدند (جدول ۲). به بیانی دیگر، در این مرحله راهکارهای «اجرای فعالیت‌های فوق برنامه در مدارس ابتدایی روستایی و جذب معلمان توانمند، علاقه‌مند و فعال برای اجرای این فعالیت‌ها» و «استفاده از ظرفیت و پتانسیل‌های موجود در نواحی روستایی برای گذراندن اوقات فراغت همراه با یادگیری برای دانش‌آموزان مدارس ابتدایی» از مطالعه حذف شدند. در خصوص حذف راهکار «اجرای فعالیت‌های فوق برنامه در مدارس ابتدایی روستایی و جذب معلمان توانمند، علاقه‌مند و فعال برای اجرای این فعالیت‌ها» لازم به ذکر است که اگرچه این راهکار از نظر تئوری مطلوب است، اما پانل متخصصان به این نتیجه رسید که این راهکار بیشتر یک «پیش‌نیاز» برای اجرای سایر راهکارهای اصلی است تا یک راهکار مستقل برای «بهبود مستقیم فرایند یاددهی-یادگیری». همچنین به نظر می‌رسد اجرای آن در مناطق روستایی با چالش‌های ساختاری جدی مانند کمبود بودجه، نبود نیروی انسانی متخصص و محدودیت امکانات مواجه است که آن را در کوتاه‌مدت غیرعملی می‌سازد. در مورد دلیل حذف راهکار «استفاده از ظرفیت و پتانسیل‌های موجود در نواحی روستایی برای گذراندن اوقات فراغت همراه با یادگیری برای دانش‌آموزان مدارس ابتدایی» پانل متخصصان معتقد بودند که این راهکار اگرچه جذاب به نظر می‌رسد، اما بسیار کلی و مبهم ارزیابی شد. عبارت «پتانسیل‌های موجود» تعریف مشخصی نداشت و هر متخصص آن را به شکل متفاوتی تفسیر می‌کرد که این امر به انحراف معیار بالا و عدم دستیابی به اجماع منجر شد. این راهکار عمدتاً بر اوقات فراغت متمرکز است تا فرایند رسمی یاددهی-یادگیری در مدرسه. اگرچه یادگیری می‌تواند در اوقات فراغت رخ دهد، اما هدف اصلی این مطالعه بهبود فرایندهای یادگیری و ساختاریافته در محیط مدرسه بود. بنابراین، این راهکار تا حدی خارج از حیطه مطالعه فعلی تشخیص داده شد.

جدول ۲. راهکارهای بهبود فرایند یاددهی-یادگیری در مدارس روستایی مقطع ابتدایی استان ایلام (دور دوم)

ردیف	راهکارها	درصد توافق
۱	برگزاری دوره‌های آموزشی ضمن خدمت برای معلمان ابتدایی در زمینه آشنایی با روش‌های نوین تدریس	۱۰۰
۲	برگزاری دوره‌های آموزشی برای معلمان ابتدایی جهت چگونگی کار با امکانات و فناوری‌های آموزشی	۸۵
۳	راه‌اندازی کانال‌ها و گروه‌های آموزشی در بستر فضای مجازی به منظور ارائه به‌روزترین مطالب در خصوص سبک‌های یادگیری، روش‌های متنوع و فعال تدریس و شیوه‌های کلاس‌داری برای معلمان	۹۰
۴	هم‌اندیشی و تبادل تجربه معلمان ابتدایی در قالب گروه‌های درسی در فضای مجازی	۹۵
۵	ارتباط مستمر مدرسه با واحدهای صنعتی موفق برای ایجاد برنامه‌های گردش علمی	۸۰
۶	اجرای فعالیت‌های فوق‌برنامه در مدارس ابتدایی روستایی و جذب معلمان توانمند، علاقه‌مند و فعال برای اجرای این فعالیت‌ها	۶۵
۷	اختصاص امتیاز ویژه به معلمانی که در تدریس خود از روش‌های فعال و متنوعی استفاده می‌کنند	۱۰۰
۸	تقدیر و تشویق معلمان متناسب با عملکرد آن‌ها در حوزه یادگیری و یاددهی	۹۰
۹	حمایت مادی و معنوی نظام آموزش و پرورش از روش‌های فعال تدریس	۱۰۰
۱۰	همکاری مدیر با معلمان در فراهم کردن محیط گرم و دوستانه برای به‌کارگیری روش‌های متنوع تدریس	۱۰۰
۱۱	آموزش مهارت برقراری ارتباط به معلمان مدارس ابتدایی در قالب دوره‌های آموزشی ضمن خدمت	۹۵
۱۲	فراهم کردن زمان مناسب و کافی برای فعالیت‌های آموزشی متنوع در مدارس ابتدایی	۸۵
۱۳	فراهم کردن امکانات و تجهیزات آزمایشگاهی متنوع در مدارس ابتدایی	۹۰
۱۴	فراهم کردن تکنولوژی‌های آموزشی به‌روز در مدارس ابتدایی	۹۰
۱۵	برخورداری از تجهیزات کتابخانه‌ای متنوع متناسب با سن و تعداد دانش‌آموزان مدارس ابتدایی	۷۰
۱۶	تدوین قوانین تشویقی در جهت ترغیب معلمان به یادگیری و به کار بستن روش‌های نوین تدریس در کلاس	۹۵
۱۷	فراهم کردن امکانات و تجهیزات موردنیاز معلمان برای بهره‌گیری از انواع بازی‌های آموزشی در مدارس	۹۰
۱۸	تهیه انواع نرم‌افزارهای کمک‌درسی مناسب برای اوقات فراغت دانش‌آموزان مدارس ابتدایی	۷۰
۱۹	استفاده از ظرفیت و پتانسیل‌های موجود در نواحی روستایی برای گذراندن اوقات فراغت همراه با یادگیری برای دانش‌آموزان مدارس ابتدایی	۶۵
۲۰	برنامه‌ریزی در جهت تقویت همکاری و مشارکت اولیای دانش‌آموزان برای کمک به ارتقای کیفیت فعالیت‌های آموزشی و پرورشی مدارس ابتدایی	۹۰
۲۱	برگزاری جلسات مشورتی با اولیای دانش‌آموزان در معرض افت تحصیلی به منظور بررسی و تحلیل شرایط آنان	۹۰
۲۲	آموزش روان‌شناسی تربیتی به معلمان مدارس ابتدایی برای آشنایی آنان با نیازها، مراحل رشد، تفاوت‌های فردی و غیره دانش‌آموزان	۹۵
۲۳	ایجاد فرصت‌های یادگیری و انتقال دانش و مهارت دانش‌آموزان موفق به سایر دانش‌آموزان	۷۵
۲۴	ایجاد تشکلهای دانش‌آموزی فعال و استفاده از توانمندی آن‌ها در جهت بهبود فرایند یاددهی-یادگیری	۸۰
۲۵	برگزاری جشنواره‌ها، رویدادها و مسابقاتی برای شناسایی الگوهای موفق تدریس	۸۵

علاوه بر این، در دور دوم در قالب یک سؤال بازپاسخ از معلمان روستایی مقطع ابتدایی، که در جدول ۱ مشخصات آنان آمده است، درخواست شد که در صورت امکان راهکارهای دیگری را به جدول فوق (۲) اضافه کنند. بر اساس نتایج تجزیه و تحلیل داده‌ها و اطلاعات به‌دست‌آمده در خصوص این پرسش، تعداد چهار راهکار جدید برای بهبود فرایند یاددهی-یادگیری در مدارس روستایی مقطع ابتدایی استان ایلام شناسایی شد (جدول ۳).

جدول ۳. راهکارهای اضافه‌شده در دور دوم دلفی

ردیف	راهکارهای بهبود فرایند یاددهی-یادگیری در مدارس روستایی مقطع ابتدایی استان ایلام
۱	در نظر گرفتن مزایای مادی و معنوی برای معلمان مدارس روستایی نسبت به معلمان مدارس شهری
۲	برگزاری دوره‌های بدوخدمت برای آشنایی معلمان مدارس روستایی با فرهنگ، زبان و غیره مناطق روستایی
۳	برگزاری دوره‌های آموزشی برای معلمان مدارس روستایی در خصوص آموزش چندپایه و آموزش مختلط
۴	در نظر گرفتن مزایای مادی و معنوی برای معلمان مدارس روستایی چندپایه

بر اساس نتایج حاصل از تجزیه و تحلیل داده‌ها در دور سوم مشخص شد که مشارکت‌کنندگان نسبت به ۲۷ راهکار بهبود فرایند یاددهی-یادگیری در مدارس روستایی مقطع ابتدایی استان ایلام اجماع نظر داشتند و در این مرحله هیچ راهکاری حذف نشد (جدول ۴). به عبارت دیگر، از آنجایی که درصد توافق برای کلیه راهکارهای شناسایی‌شده بالاتر از ۶۶ درصد بود، لذا می‌توان گفت که کلیه معلمان مورد مطالعه در مورد این راهکارها برای بهبود فرایند یاددهی-یادگیری در مدارس روستایی مقطع ابتدایی استان ایلام اجماع نظر داشتند. همچنین، در دور سوم در قالب یک سؤال بازپاسخ از مشارکت‌کنندگان درخواست شد که در صورت امکان راهکارهای دیگری را به راهکارهای ارائه‌شده در جدول فوق (۴) اضافه کنند که در این مرحله هیچ راهکار جدیدی از سوی معلمان مورد مطالعه معرفی نشد.

جدول ۴. راهکارهای بهبود فرایند یاددهی-یادگیری در مدارس روستایی مقطع ابتدایی استان ایلام (دور سوم)

ردیف	راهکارها	میانگین	میان	انحراف معیار	درصد توافق
۱	برگزاری دوره‌های آموزشی ضمن خدمت برای معلمان ابتدایی در زمینه آشنایی با روش‌های نوین تدریس	۴/۸	۵	۰/۴	۹۵
۲	برگزاری دوره‌های آموزشی برای معلمان ابتدایی جهت چگونگی کار با امکانات و فناوری‌های آموزشی	۴/۵	۵	۰/۶	۸۵
۳	راه‌اندازی کانال‌ها و گروه‌های آموزشی در بستر فضای مجازی به منظور ارائه به‌روزترین مطالب در خصوص سبک‌های یادگیری، روش‌های متنوع و فعال تدریس و شیوه‌های کلاس‌داری برای معلمان	۴/۶	۵	۰/۵	۹۰
۴	هم‌اندیشی و تبادل تجربه معلمان ابتدایی در قالب گروه‌های درسی در فضای مجازی	۴/۷	۵	۰/۴	۹۵
۵	ارتباط مستمر مدرسه با واحدهای صنعتی موفق برای ایجاد برنامه‌های گردش علمی	۴/۰	۴	۰/۸	۷۵
۶	در نظر گرفتن مزایای مادی و معنوی برای معلمان مدارس روستایی نسبت به معلمان مدارس شهری	۴/۹	۵	۰/۳	۱۰۰
۷	اختصاص امتیاز ویژه به معلمانی که در تدریس خود از روش‌های فعال و متنوع استفاده می‌کنند	۴/۷	۵	۰/۴	۹۵
۸	تقدیر و تشویق معلمان متناسب با عملکرد آن‌ها در حوزه یادگیری و یاددهی	۴/۶	۵	۰/۵	۹۰
۹	حمایت مادی و معنوی نظام آموزش و پرورش از روش‌های فعال تدریس	۴/۷	۵	۰/۴	۹۵
۱۰	همکاری مدیر با معلمان در فراهم کردن محیط گرم و دوستانه برای به‌کارگیری روش‌های متنوع تدریس	۴/۹	۵	۰/۳	۱۰۰
۱۱	آموزش مهارت برقراری ارتباط به معلمان مدارس ابتدایی در قالب دوره‌های آموزشی ضمن خدمت	۴/۷	۵	۰/۴	۹۵
۱۲	فراهم کردن زمان مناسب و کافی برای فعالیت‌های آموزشی متنوع در مدارس ابتدایی	۴/۲	۴	۰/۷	۸۰
۱۳	فراهم کردن امکانات و تجهیزات آزمایشگاهی متنوع در مدارس ابتدایی	۴/۷	۵	۰/۴	۹۵
۱۴	فراهم کردن تکنولوژی‌های آموزشی به‌روز در مدارس ابتدایی	۴/۶	۵	۰/۵	۹۰
۱۵	برخورداری از تجهیزات کتابخانه‌ای متنوع متناسب با سن و تعداد دانش‌آموزان مدارس ابتدایی	۳/۸	۴	۰/۹	۷۰
۱۶	تدوین قوانین تشویقی در جهت ترغیب معلمان به یادگیری و به کار بستن روش‌های نوین تدریس در کلاس	۴/۷	۵	۰/۴	۹۵
۱۷	فراهم کردن امکانات و تجهیزات موردنیاز معلمان برای بهره‌گیری از انواع بازی‌های آموزشی در مدارس	۴/۷	۵	۰/۴	۹۵
۱۸	تهیه انواع نرم‌افزارهای کمک‌درسی مناسب برای اوقات فراغت دانش‌آموزان مدارس ابتدایی	۳/۸	۴	۰/۹	۷۰
۱۹	برگزاری دوره‌های بدو خدمت برای آشنایی معلمان مدارس روستایی با فرهنگ، زبان و غیره مناطق روستایی	۴/۷	۵	۰/۴	۹۵
۲۰	برنامه‌ریزی در جهت تقویت همکاری و مشارکت اولیای دانش‌آموزان برای کمک به ارتقای کیفیت فعالیت‌های آموزشی و پرورشی مدارس ابتدایی	۴/۶	۵	۰/۵	۹۰

۲۱	برگزاری جلسات مشورتی با اولیای دانش‌آموزان در معرض افت تحصیلی به منظور بررسی و تحلیل شرایط آنان	۴/۳	۴	۰/۷	۸۵
۲۲	آموزش روان‌شناسی تربیتی به معلمان مدارس ابتدایی برای آشنایی آنان با نیازها، مراحل رشد، تفاوت‌های فردی و غیره دانش‌آموزان	۴/۷	۵	۰/۴	۹۵
۲۳	ایجاد فرصت‌های یادگیری و انتقال دانش و مهارت دانش‌آموزان موفق به سایر دانش‌آموزان	۳/۸	۴	۰/۹	۷۰
۲۴	ایجاد تشکلهای دانش‌آموزی فعال و استفاده از توانمندی آن‌ها در جهت بهبود فرایند یاددهی-یادگیری	۴/۳	۴	۰/۷	۸۵
۲۵	برگزاری جشنواره‌ها، رویدادها و مسابقاتی برای شناسایی الگوهای موفق تدریس	۴/۳	۴	۰/۷	۸۵
۲۶	برگزاری دوره‌های آموزشی برای معلمان مدارس روستایی در خصوص آموزش چندپایه و آموزش مختلط	۴/۷	۵	۰/۴	۹۵
۲۷	در نظر گرفتن مزایای مادی و معنوی برای معلمان مدارس روستایی چندپایه	۴/۷	۵	۰/۴	۹۵

با تکمیل دور سوم، اجماع نهایی بر روی ۲۷ راهکار در شش محور اصلی حاصل شد. چهار راهکار (شماره‌های ۶، ۱۰، ۱۳، ۲۲) با اجماع ۱۰۰ درصد به‌عنوان راهکارهای کلیدی شناسایی شدند. راهکارهای شناسایی شده برای بهبود فرایند یاددهی-یادگیری در مدارس روستایی مقطع ابتدایی استان ایلام از نگاه معلمان مورد مطالعه را می‌توان در چند محور اصلی خلاصه نمود. این محورها عبارتند از: توسعه حرفه‌ای و توانمندسازی معلمان؛ انگیزش، تقدیر و مشوق‌های معلمان؛ تأمین و تجهیز زیرساخت‌های آموزشی؛ پشتیبانی مدیریتی و سیاست‌گذاری؛ مشارکت اولیا و جامعه محلی و فعال‌سازی و مشارکت دانش‌آموزان. در واقع، توسعه حرفه‌ای و توانمندسازی معلمان به راهکارهایی اشاره دارد که به ارتقای دانش، نگرش و مهارت‌های معلمان می‌پردازد (برگزاری دوره‌های آموزشی ضمن خدمت برای معلمان ابتدایی در زمینه آشنایی با روش‌های نوین تدریس؛ برگزاری دوره‌های آموزشی برای معلمان ابتدایی جهت چگونگی کار با امکانات و فناوری‌های آموزشی؛ آموزش روان‌شناسی تربیتی به معلمان مدارس ابتدایی برای آشنایی آنان با نیازها، مراحل رشد، تفاوت‌های فردی و غیره دانش‌آموزان؛ آموزش مهارت برقراری ارتباط به معلمان مدارس ابتدایی در قالب دوره‌های آموزشی ضمن خدمت؛ برگزاری دوره‌های آموزشی برای معلمان مدارس روستایی در خصوص آموزش چندپایه و آموزش مختلط؛ برگزاری دوره‌های بدوخدمت برای آشنایی معلمان مدارس روستایی با فرهنگ، زبان و غیره مناطق روستایی؛ هم‌اندیشی و تبادل تجربه معلمان ابتدایی در قالب گروه‌های درسی در فضای مجازی؛ راه‌اندازی کانال‌ها و گروه‌های آموزشی در بستر فضای مجازی به منظور ارائه به‌روزترین مطالب در خصوص سبک‌های یادگیری، روش‌های متنوع و فعال تدریس و شیوه‌های کلاس‌داری برای معلمان. راهکارهای مربوط به انگیزش، تقدیر و مشوق‌های معلمان با هدف ایجاد انگیزه در معلمان برای نوآوری و تلاش بیشتر و جبران سختی‌های کاری است. این راهکارها عبارتند از: در نظر گرفتن مزایای مادی و معنوی برای معلمان مدارس روستایی نسبت به معلمان مدارس شهری؛ در نظر گرفتن مزایای مادی و معنوی برای معلمان مدارس روستایی چندپایه؛ اختصاص امتیاز ویژه به معلمانی که در تدریس خود از روش‌های فعال و متنوعی استفاده می‌کنند؛ تقدیر و تشویق معلمان متناسب با عملکرد آن‌ها در حوزه یادگیری و یاددهی؛ تدوین قوانین تشویقی در جهت ترغیب معلمان به یادگیری و به کار بستن روش‌های نوین تدریس در کلاس.

برخی دیگر از راهکارها در حیطه تأمین و تجهیز زیرساخت‌های آموزشی بوده و بر فراهم آوردن بستر فیزیکی و امکانات لازم برای اجرای روش‌های نوین تأکید دارند. این راهکارها عبارتند از: فراهم کردن تکنولوژی‌های آموزشی به‌روز در مدارس ابتدایی؛ فراهم کردن امکانات و تجهیزات آزمایشگاهی متنوع در مدارس ابتدایی؛ برخورداری از تجهیزات کتابخانه‌ای متنوع متناسب با سن و تعداد دانش‌آموزان مدارس ابتدایی؛ فراهم کردن امکانات و تجهیزات مورد نیاز معلمان برای بهره‌گیری از انواع بازی‌های آموزشی در مدارس؛ تهیه انواع نرم‌افزارهای کمک‌درسی مناسب برای اوقات فراغت دانش‌آموزان مدارس ابتدایی؛ فراهم کردن زمان مناسب و کافی برای فعالیت‌های آموزشی متنوع در مدارس ابتدایی. نتایج نشان می‌دهد که نقش مدیران مدرسه و نهادهای بالادستی را در تسهیل‌گری و ایجاد محیطی حامی نوآوری نمی‌توان انکار نمود و در این راستا معلمان مورد مطالعه به راهکارهای زیر اشاره نمودند: حمایت مادی و معنوی نظام آموزش و پرورش از روش‌های فعال تدریس؛ همکاری مدیر با معلمان در فراهم کردن محیط گرم و دوستانه برای به‌کارگیری روش‌های متنوع تدریس؛ برگزاری جشنواره‌ها، رویدادها و مسابقاتی برای شناسایی الگوهای موفق تدریس.

افراد مورد مطالعه به خوبی بر نقش مهم اولیا و جوامع محلی در بهبود یاددهی و یادگیری واقف بوده و بر ارتباط مؤثر مدرسه با محیط پیرامون خود برای تقویت فرایند یادگیری اشاره نمودند. در این راستا، راهکارهای زیر از سوی معلمان مورد مطالعه شناسایی و معرفی گردید: برنامه‌ریزی در جهت تقویت همکاری و مشارکت اولیای دانش‌آموزان برای کمک به ارتقای کیفیت فعالیت‌های آموزشی و پرورشی مدارس ابتدایی؛ برگزاری جلسات مشورتی با اولیای دانش‌آموزان در معرض افت تحصیلی به منظور بررسی و تحلیل شرایط آنان؛ ارتباط مستمر مدرسه با واحدهای صنعتی موفق برای ایجاد برنامه‌های گردش علمی. البته واضح هست که بدون مشارکت دانش‌آموزان حرف از یادگیری و بهبود آن دچار نقصان اساسی می‌شود. در این راستا، معلمان مورد مطالعه به برخی راهکارها اشاره نمودند که دانش‌آموز را از یک عنصر منفعل به یک عضو فعال در فرایند یادگیری تبدیل می‌کند. این راهکارها عبارتند از: ایجاد فرصت‌های یادگیری و انتقال دانش و مهارت دانش‌آموزان موفق به سایر دانش‌آموزان؛ ایجاد تشکلهای دانش‌آموزی فعال و استفاده از توانمندی آن‌ها در جهت بهبود فرایند یاددهی-یادگیری. این دسته‌بندی فوق به خوبی گویای این مسئله است که بهبود فرایند یاددهی-یادگیری، یک مسئله چندبعدی است و نیازمند توجه به جنبه‌های مختلف (معلم، امکانات، مدیریت، انگیزه، جامعه و دانش‌آموز) به صورت همزمان و برنامه‌ریزی شده است. نکته قابل توجه آنکه از نگاه معلمان مورد مطالعه راهکارهای مربوط به تأمین و تجهیز زیرساخت‌های آموزشی نسبتاً کم‌اهمیت‌تر و مباحث نرم‌افزاری نظیر توسعه حرفه‌ای، انگیزش و پشتیبانی مدیریتی از معلمان نسبت به سایر راهکارها درصد اجماع بالاتری داشتند.

بحث و نتیجه‌گیری

مدرسه به‌عنوان جایگاه اصلی و مرکز فرایندهای یاددهی-یادگیری و معلم و دانش‌آموز به‌عنوان محور اصلی آموزش از جایگاهی ویژه برخوردار است؛ به طوری که دقت و تعمق در مورد هر یک از عناصر مذکور و پرداختن به زوایای کمترشناخته‌شده و مبهم نظام آموزشی می‌تواند کمکی هرچند ناچیز در جهت بهبود تعلیم و تربیت باشد (مشایخی اسفیچار و همکاران، ۱۳۹۶). نظر به اینکه عمده‌ترین فعالیت‌های آموزشی در کلاس درس و توسط معلم صورت می‌پذیرد، لذا به نظر می‌رسد شکل دادن به هر عمل و فرایندی در کلاس درس مستلزم وجود روش‌های ویژه آن عمل است که استفاده از آن روش‌ها راه را برای رسیدن به اهداف مورد نظر هموار می‌سازد. عمل آموزشی و یاددهی معلم در کلاس درس نیز که از اصلی‌ترین راه‌ها برای آموزش به دانش‌آموزان است، دارای شرایط و روش‌های مخصوص به خود می‌باشد که انتقال تجارب و دانش به فراگیران و ترتیب دادن فرصت‌های یادگیری برای آن‌ها می‌تواند بر پایه آن قرار گیرد. بی‌گمان تدریس و یادگیری یکی از دشوارترین کارها محسوب می‌گردد، زیرا معلم در کلاس درس در صدد تحقق اهداف آموزشی و تربیتی است. این امر علاوه بر آگاهی از دانش تخصصی، چاشنی هنر و تجربه تدریس را نیز می‌طلبد. معلمان برای رسیدن به این منظور از راهکارهای گوناگونی بهره می‌برند (ملا محمد اغبلاغی و همکاران، ۱۴۰۲؛ الماسی حسینی، ۱۳۹۷). بر این اساس می‌توان گفت راهکارهایی که معلمان برای بهبود فرایند یاددهی-یادگیری پیشنهاد می‌دهند، به‌عنوان نزدیک‌ترین عوامل به فرایند یادگیری، تا حدود زیادی می‌تواند راهگشا باشد. یافته‌های این مطالعه که منجر به شناسایی ۲۷ راهکار و دسته‌بندی آنان در شش محور کلیدی توسعه حرفه‌ای و توانمندسازی معلمان، انگیزش، تقدیر و مشوق‌های معلمان، تأمین و تجهیز زیرساخت‌های آموزشی، پشتیبانی مدیریتی و سیاست‌گذاری، مشارکت اولیا و جامعه محلی و فعال‌سازی و مشارکت دانش‌آموزان شد، مؤید این انگاره است که ارتقای کیفیت آموزش در مناطق روستایی مستلزم یک رویکرد نظام‌مند و کل‌نگر است. این یافته نشان می‌دهد که مداخلات تک‌بعدی و متمرکز بر یک عامل (مانند صرفاً تجهیز مدارس)، بدون توجه به عوامل دیگر (مانند توانمندسازی معلمان یا جلب مشارکت جامعه)، محکوم به شکست یا دستاوردهای محدود هستند. این دیدگاه با پارادایم غالب در مطالعات آموزشی معاصر، که بر پیچیدگی اکوسیستم آموزشی تأکید دارند، همسو است (Fullan, 2007). محور تأمین و تجهیز زیرساخت‌های آموزشی که توسط معلمان شرکت‌کننده حیاتی تشخیص داده شد تنها به معنای فراهم‌آوری سخت‌افزار نیست، بلکه ایجاد «داری‌های دیجیتالی» برای جبران محرومیت‌های مکانی است. این یافته به‌طور مستقیم از مطالعات یاس و همکاران^۱ (۲۰۱۳) پشتیبانی می‌کند که نشان دادند دسترسی به فناوری‌های آموزشی شکاف آموزشی بین مناطق برخوردار و محروم را کاهش می‌دهد. با این حال، یافته حاضر یک گام فراتر می‌نهد و هشدار می‌دهد که بدون سواد دیجیتالی معلمان، این فناوری‌ها ممکن است به درستی ادغام نشوند. این تحلیل، یافته‌های سیواگامی و

^۱Yas et al.

سمندسوارى (۲۰۱۵) را تکمیل می‌کند که بر تعامل اثربخش‌تر و یادگیری عمیق‌تر به واسطه فناوری تأکید داشتند. تأکید قوی معلمان بر محور توسعه حرفه‌ای و توانمندسازی، به‌ویژه در زمینه مدیریت کلاس‌های چندپایه و تدریس فعال، یافته‌ای است که اعتبار جهانی دارد. تحقیقات نشان داده‌اند که «توسعه حرفه‌ای زمینه‌محور»، مؤثرترین نوع آموزش برای معلمان است (Desimone, 2009). این یافته پژوهش حسینی و همکاران (۱۴۰۲) را تأیید و بسط می‌دهد و مشخص می‌کند که «محوریت معلم» صرفاً با حضور فیزیکی محقق نمی‌شود، بلکه مستلزم مجهز کردن او به ابزارها و ویژگی‌های شخصیتی مناسب (شامل ویژگی‌های شخصیتی، روش‌ها و فنون تدریس) برای چالش‌های منحصربه‌فرد محیط روستایی است. این موضوع به‌ویژه زمانی پررنگ‌تر می‌شود که یافته‌های این تحقیق، همانند مطالعه نصیری (۱۴۰۲)، بر برتری روش‌های فعال تدریس در ایجاد انگیزه، پرورش شخصیت، شکوفایی خلاقیت و نهایتاً تحقق یادگیری ماندگار در دانش‌آموزان پای می‌فشارد. این اشتراک نظر میان پژوهش‌های مختلف، اعتبار علمی و قابلیت اجرایی راهکارهای شناسایی‌شده در این مطالعه را به‌طور قابل‌توجهی افزایش می‌دهد. تأکید مشارکت‌کنندگان بر محور «انگیزش، تقدیر و مشوق‌های معلمان»، به‌ویژه در بافت چالش‌برانگیز مناطق روستایی استان ایلام، یافته‌ای کاملاً منطبق بر نظریه «انگیزش شغلی» و به‌طور خاص «نظریه دوعاملی هرزبرگ» است (Herzberg, 1959)، که عوامل بهداشتی (مانند حقوق و مزایا و امنیت شغلی) و انگیزاننده (مانند تقدیر، احساس پیشرفت و مسئولیت‌پذیری) را متمایز می‌کند. راهکارهای پیشنهادی این مطالعه، شامل مشوق‌های مادی و معنوی، به‌وضوح نشان می‌دهد که برای نگهداشت معلمان توانمند در مناطق محروم باید هم بر عوامل بهداشتی (پرداخت مکفی) و هم بر عوامل انگیزاننده (اعطای امتیازات ویژه و تقدیرهای عمومی) تمرکز کرد. این یافته با مطالعه هورنیک^۳ (۲۰۲۵) همسو است که نشان دادند ترکیب مشوق‌های مالی و غیرمالی مؤثرترین راهبرد برای جبران دشواری‌های تدریس در مناطق محروم و افزایش تعهد سازمانی معلمان است. همچنین، این محور با مفهوم سرمایه روان‌شناختی معلمان ارتباط تنگاتنگ دارد. لوتانس و همکاران^۴ (۲۰۰۷) نشان دادند که تقویت امید، خوش‌بینی، خودکارآمدی و تاب‌آوری (اجزای سرمایه روان‌شناختی) در کارکنان، بهره‌وری و رضایت شغلی آنان را افزایش می‌دهد. نظام تقدیر و مشوق هدفمند پیشنهادی می‌تواند به‌عنوان یک ابزار قدرتمند برای تقویت این سرمایه در معلمان عمل کند و از فرسودگی شغلی آنان در مواجهه با چالش‌های چندگانه جلوگیری نماید. محور پشتیبانی مدیریتی و سیاست‌گذاری، که در این مطالعه شناسایی شد، نقش رهبری آموزشی حمایتی را به‌عنوان یک عامل تسهیل‌گر کلیدی برجسته می‌سازد. رهبران آموزشی در سطوح مدرسه و منطقه با ایجاد محیطی حمایتی، تخصیص بهینه منابع و رفع موانع اداری می‌توانند بستری را فراهم آورند که معلمان بتوانند بر وظیفه اصلی خود، یعنی تدریس، متمرکز شوند. این دیدگاه از یافته‌های هالینگر^۵ (۲۰۱۱) پشتیبانی می‌کند، که ثابت کرد دستورالعمل‌های رهبری که بر پشتیبانی از بهبود مستمر آموزش متمرکز است، تأثیر غیرمستقیم اما قابل‌توجهی بر پیشرفت دانش‌آموزان، به‌ویژه در مدارس با نیازهای ویژه، دارد. محور مشارکت اولیا و جامعه محلی در یافته‌های این مطالعه بازتابی از نظریه «مدارس جامعه‌محور» است. ادبیات تحقیق به‌طور فزاینده‌ای بر این نکته توافق دارد که وقتی مدارس به‌عنوان مراکز اجتماعی و فرهنگی جامعه خود عمل می‌کنند، نتایج یادگیری دانش‌آموزان، به‌ویژه در مناطق محروم، بهبود می‌یابد (Epstein, 2018). در نهایت، این مطالعه نشان می‌دهد که محورهای شش‌گانه شناسایی‌شده در یک اکوسیستم آموزشی به‌هم‌پیوسته عمل می‌کنند. برای مثال، پشتیبانی مدیریتی بستر لازم برای توسعه حرفه‌ای معلمان و تأمین زیرساخت‌ها را فراهم می‌کند و یک نظام انگیزشی قوی سرمایه روان‌شناختی معلمان را برای استفاده بهینه از این بستر و منابع تقویت می‌نماید. نتیجه این تعامل پویا تسهیل مشارکت اولیا و نهایتاً فعال‌سازی دانش‌آموزان خواهد بود. بر اساس نتایج به‌دست‌آمده، پیشنهادهای زیر در دو سطح کلان و خرد ارائه می‌گردد:

- تدوین سند راهبردی توسعه آموزشی مناطق روستایی با محوریت تقویت همزمان شش رکن شناسایی‌شده و تخصیص بودجه و منابع متناسب با هر محور.

^۱Sivagami & Samundeeswari

^۲context-specific professional development

^۳Hornýák

^۴Luthans et al

^۵Hallinger

^۶community-based schools

- اجرای برنامه‌های توانمندسازی معلمان با رویکرد زمینه‌محور: طراحی و اجرای دوره‌های آموزشی ضمن خدمت و بدو خدمت منعطف و زمینه‌محور که متناسب با چالش‌های خاص مدارس روستایی (مانند آموزش چندپایه) و نیازهای فرهنگی-اجتماعی استان ایلام باشد.

- ایجاد نظام تشویقی و حمایتی هدفمند: تدوین و اجرای بسته‌ای از مشوق‌های مادی و معنوی (نظیر اعطای امتیازات ویژه در ارتقا، پرداخت اضافه‌کاری مکفی و تقدیرهای عمومی) برای معلمان شاغل در مناطق محروم و روستایی به منظور جذب و نگهداری نیروهای توانمند.

- تجهیز هوشمند مدارس روستایی: تجهیز این مدارس به امکانات پایه فناوری (مانند اتصال پرسرعت به اینترنت، رایانه و ویدیوپروژکتور) و تأمین نرم‌افزارها و محتوای الکترونیکی سازگار با برنامه درسی.

- اجرای طرح «معلم‌یار بومی»: شناسایی، آموزش و استخدام نیروهای بومی واجد شرایط (حتی با مدرک دیپلم) به‌عنوان معلم‌یار در روستاهای محروم برای کمک به معلمان در کلاس‌های چندپایه و پرجمعیت.

- بازنگری در دوره‌های آموزشی: طراحی و اجرای دوره‌های آموزشی اجباری و متمرکز بر «مدیریت کلاس‌های چندپایه» و «روش‌های تدریس فعال در شرایط با امکانات محدود» برای تمامی معلمان عشایر و روستایی قبل از انتصاب.

- ایجاد «انجمن معلمان مدارس روستایی»: ایجاد یک پلتفرم مجازی (مثلاً در پیام‌رسان داخلی) برای تبادل تجارب و راهکارهای موفق در میان معلمان این مدارس.

این مطالعه با وجود کوشش برای دستیابی به نتایج معتبر، از محدودیت‌هایی نیز برخوردار بود. به‌عنوان مثال، انتخاب روش نمونه‌گیری گلوله‌برفی اگرچه به دلیل دشواری دسترسی به جامعه مورد مطالعه به دلیل پراکندگی آنان اجتناب‌ناپذیر بود، اما ممکن است پتانسیل سوگیری در انتخاب شرکت‌کنندگان را داشته باشد. همچنین، تعداد شرکت‌کنندگان اگرچه برای یک مطالعه کیفی از نوع دلفی کافی بود، اما تعمیم‌پذیری گسترده یافته‌ها را محدود می‌سازد. انجام پژوهش‌های آتی با نمونه‌های بزرگ‌تر و بهره‌گیری از روش‌های ترکیبی (کیفی-کمی) می‌تواند بر این محدودیت‌ها غلبه نماید.

مشارکت نویسندگان

این پژوهش حاصل تلاش مشترک و هم‌افزایی گروهی از پژوهشگران متعهد است که با تخصص، دانش و همکاری بی‌وقفه مسیر تحقیق را هدایت کردند. میزان مشارکت هر یک از نویسندگان در مقاله حاضر یکسان است.

تشکر و قدردانی

این مقاله مستخرج از طرح پژوهشی با عنوان «آسیب‌شناسی روش‌های تدریس معلمان مدارس روستایی مقطع ابتدایی استان ایلام» می‌باشد که با پشتیبانی مالی اداره کل آموزش و پرورش استان ایلام انجام شده است. از کلیه معلمان و مدیران مدارس روستایی استان ایلام که در انجام این پژوهش همکاری نمودند صمیمانه قدردانی می‌شود.

تعارض منافع

هیچ‌گونه تعارض منافع توسط نویسندگان بیان نشده است.

حمایت مالی: این پژوهش با پشتیبانی مالی اداره کل آموزش و پرورش استان ایلام انجام شده است (قرارداد شماره ۳۵۰۹۹/۷۰).

منابع

- اسدی، محمود، ایمانی، محمدرقی، و اولادبان، معصومه. (۱۴۰۱). ارائه مدلی مناسب برای فرایند یاددهی-یادگیری در نظام دانشگاهی کشور. *توسعه آموزش جندی شاپور*، ۱۳ (۴)، ۷۱۰-۷۲۲. SID. <https://sid.ir/paper/1097622/fa.۷۲۲-۷۱۰>
- آفتابی، فاطمه. (۱۴۰۱). مشکلات و ظرفیت‌های مدارس ابتدایی در روستا بر اساس رویکرد روایت پژوهی. *دهمین کنفرانس بین‌المللی پژوهش‌های مدیریت و علوم انسانی در ایران*: تهران. <https://civilica.com/doc/1540206>
- جمالی‌نسب، نرگس. (۱۴۰۰). *راهکارهای عملی کیفیت بخشی فرایند یاد دهی یادگیری جهت افزایش کارایی معلمان دوره ابتدایی*. اولین کنفرانس ملی مطالعات کاربردی در فرایندهای تعلیم و تربیت: بندرعباس. <https://civilica.com/doc/1293934>
- حسن‌زاده، کوثر، و افکنده، دیاکو. (۱۴۰۰). *بررسی آموزش و چالش‌های تدریس چند پایه در مدارس روستایی و دور افتاده ایران*. هشتمین کنفرانس بین‌المللی پژوهش‌های مدیریت و علوم انسانی در ایران: تهران.
- حسینی، ملیحه سادات، سلطانی تهرانی، مهشید، حسن بیکی، زینب، و دهقان آرانی، امیرحسین. (۱۴۰۲). *شیوه‌های بهبود فرایند یاددهی یادگیری در مدارس و نظام آموزش و پرورش با تکیه بر روش‌های نوین*. اولین همایش ملی رویکردهای پژوهشی تحول‌آفرین در آموزش و پرورش: بندرعباس.
- خرام، احسان، جنگی، سارا، بهرام‌زاد، فرحناز، و شجری، سیده افروز. (۱۴۰۲). *تأثیر روش تدریس فعال بر یادگیری تفکر انتقادی در دانش‌آموزان*. اولین کنفرانس بین‌المللی حقوق، مدیریت، علوم تربیتی، روان‌شناسی و مدیریت برنامه‌ریزی آموزشی: تهران. <https://civilica.com/doc/2003124>
- درانی، کمال، و صابری، قاسم. (۱۳۹۰). *رویکرد جامعه‌شناختی به مهارت‌های ارتباطی معلمان روستایی در منطقه ارشق*. توسعه روستایی، ۳ (۱)، ۸۵-۱۰۶. https://jrd.ut.ac.ir/article_22839_8f9310e30fa39fcf2b9d6b08d87ecf9f.pdf
- دریابیان، مرتضی، فرخ نژاد، امیر، و گلستانه، سید موسی. (۱۳۹۴). *آسیب‌شناسی راهبردهای یاددهی و یادگیری در آموزش‌های رسمی از دیدگاه دبیران و دانش‌آموزان متوسطه منطقه بندر ریگ*. دومین کنفرانس ملی توسعه پایدار در علوم تربیتی و روان‌شناسی، مطالعات اجتماعی و فرهنگی: تهران. <https://civilica.com/doc/394789>
- دولتی، علی‌اکبر، جمشیدی، لاله، و امین‌بیدختی، علی‌اکبر. (۱۳۹۵). *ویژگی‌های بایسته معلمان در بهبود فرایند یاددهی-یادگیری مدارس هوشمند*. آموزش و ارزشیابی، ۹ (۳۴)، ۷۷-۹۶.
- دولتی، علی‌اکبر، و سیار، فاطمه. (۱۴۰۳). *راهکارهای بهینه‌سازی محتوا در بهبود فرایند یاددهی-یادگیری مدارس هوشمند*. چهاردهمین کنفرانس ملی پژوهش‌های نوین در تعلیم و تربیت، روان‌شناسی، فقه و حقوق و علوم اجتماعی: شیروان، <https://civilica.com/doc/2036923>
- زمانی ثانی، طیبه سادات. (۱۴۰۲). *بررسی مهم‌ترین دلایل و موانع عدم به‌کارگیری روش‌های نوین تدریس توسط دبیران*. دومین کنفرانس ملی تازه‌های روان‌شناسی تکاملی و تربیتی: بندرعباس. <https://civilica.com/doc/1946123>
- سلطانی، سمیه، امیرآبادی قوچان، نیلوفر، و کریمی، ماریا. (۱۴۰۳). *راهکارهای کیفیت‌بخشی به فرایند یاددهی و یادگیری*. اولین همایش ملی نگرش‌های نوین در مسائل آموزش و پرورش: رامشیر. <https://civilica.com/doc/2120070>
- شکوری، علی، سرکشیکیان، سید مهدی، و راجی، زهرا. (۱۴۰۱). *مطالعه کیفی ادراک معلمان از موانع تحصیل اثربخش در روستا*. *رویش روان‌شناسی*، ۱۱ (۶)، ۲۱۷-۲۲۸.
- شمشیربند، مرتضی، و سلیمی، لادن. (۱۴۰۳). *بررسی راهبردهای یاددهی و یادگیری در نظام آموزشی (آموزش عالی) ایران و تانزانیا*. *پژوهش‌های نوین در آموزش و پرورش*، ۵ (۳)، ۱۳۶-۱۵۰.
- صفرزاده، حبیب، محمدزاده، مهین، و صادقی، طیبه. (۱۳۹۶). *یاددهی و یادگیری در مدارس کوچک در مدارس کوچک روستایی در چهار کشور اروپایی: معرفی و ترکیب روش‌های چندپایه-چندسنی*. کنفرانس پژوهش‌های نوین ایران و جهان در روان‌شناسی و علوم تربیتی حقوق و علوم اجتماعی. <https://sid.ir/paper/895575/fa>

- غلام‌پور، میثم، و آیتی، محسن. (۱۳۹۸). روایت پژوهی ترک تحصیل دانش‌آموز دختر روستایی. *پژوهشنامه زنان*، ۱۰(۴)، ۱۰۰-۷۷. <https://doi.org/10.30465/ws.2019.4837>
- فرخی، افروز، و لهراسی، محمد. (۱۴۰۱). به‌کارگیری امکانات آموزشی، گامی جهت تسهیل فرایند یادگیری. *فصلنامه آموزش پژوهی*، ۸(۲۹)، ۱۴-۱. SID. <https://sid.ir/paper/955720/fa>
- الماسی حسینی، سیدصمد. (۱۳۹۷). مدیریت کلاس درس. کنفرانس ملی دستاوردهای نوین جهان در تعلیم و تربیت، روانشناسی، حقوق و مطالعات فرهنگی اجتماعی: خوی. <https://sid.ir/paper/898052/fa>
- مشایخی اسفیچار، حمیده، نوزایی، فاطمه، درینی، الهام، و حسینی، سید آرمین. (۱۳۹۶). *فرایند یادگیری و نقش آن در بهبود فرایند یاددهی یادگیری در مدارس*. هشتمین کنفرانس بین‌المللی روان‌شناسی و علوم اجتماعی: تهران. <https://civilica.com/doc/676123>
- ملا محمد آغبلاغی، محمدهادی، زینی، افشین، حسین‌پور، محمد، و بافکار، زهرا. (۱۴۰۲). مدیریت کلاس درس. کنفرانس بین‌المللی پژوهش‌های مدیریت و علوم انسانی در ایران. <https://sid.ir/paper/1086135/fa>
- نصیری، پیمان. (۱۴۰۲). *روش‌های تدریس فعال و نقش آن در بهبود فرایند یاددهی-یادگیری دانش‌آموزان*. سومین همایش بین‌المللی علوم تربیتی، مشاوره، روان‌شناسی و علوم اجتماعی: همدان. <https://civilica.com/doc/1988366>

References

- Aftabi, F. (2022). *Problems and capacities of primary schools in rural areas based on narrative research approach*. 10th International Conference on Management and Humanities Research in Iran: Tehran [Persian]. <https://civilica.com/doc/1540206>
- Almasi Hosseini, S. S. (2018). *Classroom management*. National Conference on New World Achievements in Education, Psychology, Law and Sociocultural Studies [Persian]. <https://sid.ir/paper/898052/fa>
- Asadi, M., Imani, M., & Oladian, M. (2022). Providing a suitable model for teaching-learning process in university system of country. *Jundishapur Education Development Journal*, 13(4), 710-722 [Persian]. SID. <https://sid.ir/paper/1097622/fa>
- Børte, K., Nesje, K., & Lillejord, S. (2020). Barriers to student active learning in higher education. *Teaching in Higher Education*, 28(3), 597-615. <https://doi.org/10.1080/13562517.2020.1839746>
- Cenberci, S. (2018). The investigation of the creative thinking tendency of prospective mathematics teachers in terms of different variables. *Journal of Education and Training Studies*, 6(9), 78-85. <http://dx.doi.org/10.11114/jets.v6i9.3434>
- Chee, K. N., Yahaya, N., Ibrahim, N. H., & Hasan, M. N. (2016). Connections between creative teacher and their creativity in teaching. *Malaysian Journal of Higher Order Thinking Skills in Education*, 3, 1-26.
- Daryaian, M., Farrokhnejad, A., & Golestaneh, S. M. (2015). *Pathology of teaching and learning strategies in formal education from the perspective of teachers and secondary school students in Bandar Rig region*. Second National Conference on Sustainable Development in Educational Sciences and Psychology, Social and Cultural Studies: Tehran [Persian]. <https://civilica.com/doc/394789>
- Desimone, L. M. (2009). Improving impact studies of teachers' professional development: Toward better conceptualizations and measures. *Educational Researcher*, 38(3), 181-199.
- Dewey, J. (1997). *Democracy and Education*. Publisher: Simon and Schuster.
- Dolati, A. A., & Sayar, F. (2024). *Content optimization strategies in improving the teaching-learning process of smart schools*. 14th National Conference on Modern Research in Education, Psychology, Jurisprudence and Law and Social Sciences, Shirvan [Persian]. <https://civilica.com/doc/2036923>
- Dolati, A. A., Jamshidi, L., & Aminbeidokhti, A. A. (2016). Essential characteristics of teachers in improving teaching-learning process at smart schools. *Journal of educational sciences*, 9(34),

- ۷۷-۹۶ [Persian].
- Dorrani, K., & Saberi, G. (2011). The sociological approach to the communication skills of rural teachers in Arshaq region. *The Journal of Community Development (Rural-Urban)*, 3(1), 85-106 [Persian]. https://jrd.ut.ac.ir/article_22839_8f9310e30fa39fcf2b9d6b08d87ecf9f.pdf
- Epstein, J. L. (2018). *School, family, and community partnerships: Preparing educators and improving schools* (2nd ed.). Routledge.
- Farrokhi, A., & Lohrasbi, M. (2022). Using educational facilities is a step to facilitate the learning process. *Quarterly Journal of Education Studies*, 8(29), 1-14 [Persian]. https://journals.cfu.ac.ir/article_2143.html
- Fullan, M. (2007). *The new meaning of educational change* (4th ed.). Teachers College Press.
- Gholampour, M., & Ayati, M. (2020). Narrative research of rural girl student dropout. *Women's studies*, ۱۰(۴), ۷۷-۱۰۰ [Persian]. <https://doi.org/10.30465/ws.2019.4837>
- ؠGoss, P., Sonnemann, J., & Griffiths, K. (2017). *Engaging students: creating classrooms that improve learning*. Melbourne: Grattan Institute.
- Hallinger, P. (2011). Leadership for learning: Lessons from 40 years of empirical research. *Journal of Educational Administration*, 49(2), 125-142. <http://dx.doi.org/10.1108/09578231111116699>
- Hardman, F & Sandi, A. (2024). School improvement in rural settings: A review of international research and practice. In Zhao, Y., Liu, J. (eds) *Rural school improvement in developing countries*. SpringerBriefs in Education, Springer, Singapore. <https://doi.org/10.1007/978-981-97-۴۹۱۷-۱۰۱>
- Hargreaves, L.M., Kvalsund, R., & Galton, M. (2009). Reviews of research on rural schools and their communities in British and Nordic countries: An analytical perspectives and cultural meaning. *International Journal of Educational Research*, 48, 80-88. <https://doi.org/10.1016/j.ijer.2009.02.001>
- Hassanzadeh, K., & Afkandeh, D. (2021). *Study of education and challenges of multi-grade teaching in rural and remote schools of Iran*. Conference on Management and Humanities Research in Iran, Proceedings of the Eighth International Conference on Management and Humanities Research in Iran: Tehran [Persian].
- Herzberg, F., Mausner, B., & Snyderman, B. B. (1959). *The motivation to work* (2nd ed.). John Wiley & Sons.
- Hornyák, A. (2025). Teacher motivation and its impact on the quality of education especially in disadvantaged areas: Challenges and opportunities for education policy. *Edelweiss Applied Science and Technology*, 9, 1931-1941. 10.55214/25768484.v9i6.8279.
- Hosseini, M. S., Soltani Tehrani, M., Hassan Beiki, Z., & Dehghan Arani, A. H. (2023). *Methods of improving the teaching-learning process in schools and the education system based on modern methods*. The First National Conference on Transformative Research Approaches in Education: Bandar Abbas [Persian].
- Jamali Nasab, N. (2021). *Practical solutions for improving the quality of the teaching-learning process to increase the efficiency of elementary school teachers*. The First National Conference on Applied Studies in Education Processes: Bandar Abbas [Persian]. <https://civilica.com/doc/1293934>
- Khorram, E., Jangi, S., Bahramzad, F., & Shajari, S. A. (2023). *The effect of active teaching method on learning critical thinking in students*. First International Conference on Law, Management, Educational Sciences, Psychology and Educational Planning Management: Tehran [Persian]. <https://civilica.com/doc/2003124>
- Kormos, E., & Wisdom, K. (2021). Rural schools and the digital divide: Technology in the learning experience. *Theory & Practice in Rural Education*, 11(1), 25-39. [10.3776/tpre.2021.v11n1p25-۳۹](https://doi.org/10.3776/tpre.2021.v11n1p25-۳۹)
- Lincoln, Y.S., & Guba, E.G. (1985). Naturalistic Inquiry. In book *Encyclopedia of research design* (pp. 880-885). SAGE.

- Luthans, F., Youssef, C. M., & Avolio, B. J. (2007). *Psychological capital: Developing the human competitive edge*. Oxford University Press.
- Mashayekhi Esfichar, H., Nozaei, F., Darini, E., & Hosseini, S. A. (2017). *The learning process and its role in improving the teaching-learning process in schools*. The 8th International Conference on Psychology and Social Sciences: Tehran [Persian]. <https://civilica.com/doc/676123>
- Molla Mohammad Aghbolaghi, M. H., Zeini, A., HosseinPour, M., & Bafkar, Z. (2023). *Classroom management*. International Conference on Management and Humanities Research in Iran [Persian]. <https://sid.ir/paper/1086135/fa>
- Moustafa, A., & Al-Rashaida, M. (2024). Fostering students' critical thinking through the implementation of project-based learning. In book *Cutting-Edge Innovations in Teaching, Leadership, Technology, and Assessment*. DOI: 10.4018/979-8-3693-0880-6.ch004
- Munna, A. S., & Kalam, M. A. (2021). Teaching and learning process to enhance teaching effectiveness: a literature review. *International Journal of Humanities and Innovation*, 4(1), 1-4. <https://doi.org/10.33750/ijhi.v4i1.102>
- Nasiri, P. (2023). *Active teaching methods and their role in improving the teaching-learning process of students*. Third International Conference on Educational Sciences, Counseling, Psychology and Social Sciences: Hamadan [Persian]. <https://civilica.com/doc/1988366>
- Netshipale, M. A., Tlale, L. D. N., & Phala, T. A. (2025). Strategies to improve school-based support towards access and success of rural learners. *Journal of Education and Learning Technology*, 6(2), 1-20. <http://dx.doi.org/10.38159/jelt.2025621>
- Olugbenga, S., & Olaniyan, O. (2022). *Improving the conditions of teachers and teaching in rural schools across African countries*. UNESCO: International Institute for Capacity Building in Africa.
- Safarzadeh, H., Mohammadzadeh, M., & Sadeghi, T. (2017). *Teaching and learning in small schools in small rural schools in four european countries: Introducing and combining multi-level-multi-year methods*. Conference on Modern Research in Iran and the World in Psychology and Educational Sciences, Law and Social Sciences [Persian]. <https://sid.ir/paper/895575/fa>
- Shakoori, A., Sarkeshikiyan, S. M., & Raji, Z. (2022). A qualitative study of teachers' perceptions of barriers to effective education in rural areas. *Rooyesh*, 11(6), 217-228 [Persian]. <http://frooyesh.ir/article-1-3815-fa.html>
- Shamshirband, M., & Salimi, L. (2024). Study of teaching and learning strategies in the educational system (higher education) of Iran and Tanzania. *Journal of New Research in Education*, 5(3), ۱۳۶-۱۵۰ [Persian].
- Sivagami, A., & Samundeeswari, R. (2015). A study on use of information communication technology in higher education in Thanjavur district. *International Journal of Management*, 6(1), 418-4۲۶.
- Soltani, S., Amirabadi-Ghouchan, N., & Karimi, M. (2023). *Quality-enhancing strategies for the teaching and learning process*. The First National Conference on New Approaches in Education Issues: Ramshir [Persian]. <https://civilica.com/doc/2120070>
- Warner, L. A., & Chaudhary, A. K. (2016). *Prioritizing extension resources using perceived importance and satisfaction: An underutilized approach*. Department of Agricultural Education and Communication, UF/IFAS Extension, University of Florida.
- Yas, Q. A., Khalaf, M., Mohammed, K., & Abdelouahab, A. (2013). *Smart schools and the effectiveness of interactive white boards*. College of IT, Tenaga National University, Malaysia.
- Zamani Sani, T. S. (2023). *Investigating the most important reasons and obstacles for teachers not using modern teaching methods*. The Second National Conference on Developmental and Educational Psychology: Bandar Abbas [Persian]. <https://civilica.com/doc/1946123>